

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“İnnovasiya siyasətinin investisiya potensialının formalaşmasına təsiri:
Azərbaycan təmsalında”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Kərimli Afilə Mübariz qızı

Bakı – 2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ ___ ” _____ **2019-cu il**

“İnnovasiya siyasətinin investisiya potensialının formalaşmasına təsiri:

Azərbaycan timsalında”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060410 Dövlət və bələdiyyə idarəetməsi

İxtisaslaşma: Dövlət strukturlarında menecment

Qrup: 250

Magistrant
Kərimli Afilə Mübariz

_____ **imza**

Elmi rəhbər
i.e.n., dos. Bayramova Xalidə Nuru qızı

_____ **imza**

Proqram rəhbəri
i.ü.f.d., b/m Şamxalova Samirə
Oqtay qızı

_____ **imza**

Kafedra müdiri
i.e.d., prof. Kəlbəyev Yaşar Atakəşi oğlu

_____ **imza**

BAKİ – 2019

INFLUENCE OF INNOVATION POLICY ON INVESTMENT POTENTIAL: IN AZERBAIJAN ECONOMY

Summary

The relevance of the research: The rise of technology and globalization was the basis economic development, the formation of investment activity, innovation policy in the worldwide. At the same time, the development of technology has contributed to the introduction of innovation policy in the modernization of investment.

Aims and objectives of the research: The main objective of innovation policy is to increase innovative, scientific and technological activity. Aim of this dissertation is to reasearch innovation policiy and potential of investment activities of Azerbaijan.

Used research methods: Analytical, systematic approach and comparative methods has been used in research.

Information base of the research: The statistical information and reports of the State Statistical Committee of Azerbaijan, the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan, international economic bases, internet resources were used in the preparation of the research

The limitations of the research: Absence of relevant policies in the field of innovation and lack of accountability with innovation is a limitation factor of research.

The results of the research: The importance of innovation policy and effectiveness innovative investment acitivty in countries economy has been indicated as a result.

Scientific and practical importance of results: The theoretical aspects of innovation and investment policy have been analyzed and explored the ways to ensure theirs development. Importance of innovation policy, aspects of effective investment activity and the ways of the innovative investment policy has been explained in this dissertation work.

Key Words: Innovation, Investment, Education, Science

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
AMEA	Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
İKT	İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyaları
TANAP	Trans Anadolu Pipeline
TAP	Trans Adriatik Pipeline
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul

MÜNDƏRİCAT

	GİRİŞ	7
I FƏSİL.	İNNOVATİV İNVESTİSİYA SİYASƏTİNİN NƏZƏRİ METODOLJİ ƏSASLARI	12
1.1.	İnvestisiya siyasətinin mahiyyəti və əsas nəzəriyyələr.....	12
1.2.	İnnovasiya siyasətinin mahiyyəti və onun iqtisadi inkişafda rolu.....	16
1.3.	İnnovasiya yönümlü investisiya fəaliyyətinə keçidin əhəmiyyəti.....	19
II FƏSİL.	AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA İNNOVASİYA VƏ İNVESTİSİYA SİYASƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	26
2.1.	Azərbaycan Respublikasında innovasiya və investisiya siyasətinin tənzimlənməsi istiqamətləri.....	26
2.2.	Azərbaycan Respublikasında innovasiya siyasətinin dəyərləndirilməsi.....	29
2.3.	Azərbaycanda innovativ investisiya fəaliyyətinin təhlili.....	40
III FƏSİL.	AZƏRBAYCANDA İNNOVASİYA VƏ İNVESTİSİYASİYA SİYASƏTLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ	50
3.1.	Azərbaycanda innovasiya yönümlü investisiyanın cəlbəciliyinin təşviqi....	50
	NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	61
	İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	67
	ƏLAVƏLƏR	69
	Cədvəllərin siyahısı.....	72
	Qrafiklərin siyahısı.....	72

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Müasir dünyada iqtisadi sabitliyin, əhalinin rifahının, iqtisadi inkişafın, gəlirlərin artmasının təmin edilməsi kimi bir çox problemlər hələ də aktual mövzu olaraq davam edir. Ölkələr və həmçinin şirkətlər öz prioritet məqsədlərinə çatmaq üçün yeni vasitələr və yollar axtarışındadır. Texnologiyanın və qloballaşmanın artması dünyada investisiya fəaliyyətinin və innovasiya siyasətinin formalaşmasına əsas idi. Hal-hazırda açıq iqtisadi sistemə malik olan dövlətlərdə, xüsusilə, xarici investisiya siyasətinin mövcudluğu iqtisadi inkişafın əsas göstəricilərindəndir. Bununla yanaşı, texnologiyanın inkişafı müasir dövrdə investisiyanın artırılması yönündə innovasiya siyasətinin tətbiqini də yaratdı. Innovasiya siyasətinin əsas məqsədi innovativ, elmtutumlu, texnoloji fəaliyyətin artırılmasıdır. Təbii ki, innovasiya siyasətinin tətbiq olunduğu investisiyanın həyata keçirilməsi effektiv nəticələrin əldə olunmasında böyük rolu olacaqdır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Hal-hazırda bir çox ölkə və şirkətlərin innovasiya yönümlü investisiya siyasətinin reallaşdırılması yönündə həyata keçirilən strategiya və tədbirlərin əsas səbəbi də budur. Müasir dövrdə iqtisadiyyatın inkişafının təminatında ən mühüm xüsusiyyətlərdən biri innovasiya sahəsində həyata keçirilən fəaliyyətlərinin təkmilləşdirilməsidir. Bu işə, öz növbəsində, ölkə iqtisadiyyatının ümumi rifahının və inkişafının təmin edilməsindən, habelə innovasiyalı idarəetmənin effektivliyinin tətbiqindən asılıdır. Azərbaycan dövləti tərəfindən həyata keçirilən iqtisadi siyasəti inkişafın və rəqabətliliyinin daha da möhkəmləndirilməsini təmin etmək üçün yeni texnologiyaların, ideyaların, biliklərin, və məhsulların iqtisadiyyatın müxtəlif istehsal sahələrinə, idarəetmə sistemə tətbiq edilməsi tədqiqat işinin öyrənilmə dairəsini əhatə edir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri: Dissertasiya işinin məqsədi innovasiya siyasətinin əhəmiyyətini araşdırmaq və investisiya fəaliyyətinə təsir aspektlərini tədqiq etməkdir. Bununla yanaşı innovasiya və investisiya siyasətinin nəzəri aspektlərini təhlil etmək və onun iqtisadi aspektdən əhəmiyyətini araşdırmaqdır.

Dissertasiya işində innovasiya yönümlü investisiya siyasətinin ölkə iqtisadiyyatına tətbiqi və onun inkişafının təmin edilməsi yollarının mexanizmlərini araşdırmaqdır. XXI əsrin əvvəllərində yeniliklərin əhəmiyyəti, əsasən, ən zəngin və yoxsul ölkələrin həyat standartları arasında mövcud olan böyük fərqlər sayəsində, qabaqcıl ölkələr iqtisadi fəaliyyətin artırılması ilə innovativ fəaliyyətin tətbiqinə daha çox diqqət yetirirlər. Məhz buna görə də, innovativ iqtisadiyyatın yaradılması, modullaşdırılması və inkişaf etdirilməsi yönündə bir çox tədqiqatlar aparılmaqdadır. Bu tədqiqat işinin əsas məqsədi innovasiyanın iqtisadi artıma və bir ölkənin rifahına təsir göstərməsini müəyyən etməkdir. Bilindiyi kimi, investisiya, sosial rifah və innovasiya arasında güclü bir pozitiv korrelyasiya vardır. Dissertasiya işində inkişaf edən iqtisadiyyatların yenilikləri təşviq etmək üçün hansı imkanlardan istifadə etdiklərini müəyyən edilmişdir. Azərbaycanada innovasiya siyasətinin həyata keçilməsi yönündə yaranan problemlər araşdırmaqla, investisiya sahəsinin inkişafına təmin edəcək təkliflər verilməsi tədqiqat işinin aparılmasında əsas vəzifələrindəndir. Ölkəmizdə iqtisadi inkişafın reallaşdırılması yönündə strategiyalar, siyasətlər tətbiq olunmaqdadır. Lakin yeni müstəqillik əldə etmiş bir ölkə kimi innovasiya siyasəti ölkə iqtisadiyyatımız üçün yeni bir anlayış olmaqdadır. Belə ki, müstəqilliyimizi əldə etdikdən sonra əsas mənbələrin sərfiyyatı sosial rifahın təminatına və iqtisadi dirçəlişin təmin olunmasına yönəldilmişdir. Buna görə də investisiya fəaliyyətinin innovativ yöndə tətbiqində ölkəmiz bir çox dünya ölkələrindən geridə qalmaqdadır. Məhz bu yöndə dissertasiya işinin araşdırılmasında əsas məqsədlərdən biri də Azərbaycanda innovativ investisiya siyasətinin tətbiq oluna biləcəyi sahələri araşdırmaq, həmin sahələrin inkişafına yönəlik təkliflər hazırlamaq olmuşdur. Əlavə olaraq, dissertasiya işində qeyd olunmuş suallara cavab araşdırılıb və onu cavablandırmağa yönəldilmiş nəticələr əldə edilmişdir:

- Investisiya və innovasiya siyasətinin əhəmiyyəti nədən ibarətdir?
- Innovasiya siyasətinin investisiya fəaliyyətində rolu nədən ibarətdir?
- Investisiya fəaliyyətinin artırılması yönündə təklif olunan fikirlər hansılardır?

- İnnovasiya siyasətini effektivinə necə nail olmaq olar?
- İnnovasiya siyasətinin Azərbaycan iqtisadiyyatında rolu nədən ibarətdir?
- Azərbaycanda hansı sahələrə innovativ investisiya siyasətinin tətbiqi mümkündür?
- Azərbaycan iqtisadiyyatında innovativ yönümlü siyasətin tətbiqində yaranan çətinliklər nələrdir?

Dissertasiya işinin məqsədi innovasiya siyasətinin əhəmiyyətini araşdırmaq və investisiya fəaliyyətinə təsir aspektlərini tədqiq etməkdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın obyektini innovasiya və investisiya siyasəti və innovativ investisiya sahələrinin inkişaf perspektivləri təşkil edir. Tədqiqatın predmetini isə iqtisadçı alimlərin və mütəxəssislərin elmi-nəzəri tədqiqatları və bu sahəyə aid normativ-hüquqi aktlar, həmçinin investisiya və innovasiyanın inkişafına dair dövlət proqramları təşkil edir.

Tədqiqat metodları: Tədqiqat işində analiz, sistemli yanaşma və müqayisəli metodlardan istifadə olunacaqdır. Analiz metodu vasitəsi ilə innovasiya və investisiya siyasətinə aid ədəbiyyatlar, elmi məqalələr, tədqiqatlar araşdırılacaqdır. Sistemli yanaşma metodundan istifadə edərək innovasiya siyasətinə və investisiyaya təsir edən amilləri məqsədinə uyğun olaraq tam şəkildə araşdırmalar aparılacaq, məqsəd üçün əhəmiyyət daşıyan bütün hissələri - elementləri və onlar arasındakı əlaqələrin xarakterini müəyyənləşdiriləcək. Müqayisəli təhlil metodundan istifadə edərək əldə olunan nəticələrini müqayisə edib, mövcud vəziyyət qiymətləndiriləcək, səbəbləri araşdırılacaqdır. Sonda isə əldə olunan ümumi məlumatlara əsasən bir nəticə əldə olunacaq və mövcud vəziyyətə uyğun təkliflər veriləcəkdir. Əlavə olaraq dissertasiya işinin daha geniş təhlili üçün tələb olunan iqtisadi, qrafik-tədqiqatlar və digər metodlardan istifadə olunacaqdır.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqat işinin hazırlanmasında Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin, Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondunun, Azərbaycan İnvestisiya

şirkətinin məlumatlarından, beynəlxalq iqtisadi bazalardan, internet resurslarının statistik məlumat və hesabatlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: İnnovasiyanın tətbiqi yönündə müvafiq siyasətin mövcud olmaması, innovasiya sahəsində hesabatlılığın təmin edilməməsi tədqiqatın işinin aarılmasında məhdudiyyət təşkil edən faktorlardır.

Nəticələrin elmi-praktiki əhəmiyyəti: Aparılan araşdırmalar nəticəsində əldə olunan məlumatlara əsasən innovativ iqtisadi siyasətin, investisiya siyasətinin planlaşdırılması və tətbiqi nəticəsində iqtisadi yeniliklər əldə olunmasında və dünyada beynəlxalq iqtisadi tərəqqinin əldə olunmasında rolunun əvəzolunmazlığı təsdiqini tapmışdır. Belə ki, uğurlu innovasiya siyasəti elm və texnologiyanın vəhdəti ilə əldə ediləcək davamlı inkişafın yoludur. İnnovasiya və investisiya siyasətinin uğuru elmdə yeni dövrün başladılmasında, yenilikçi texnologiyanın inkişafında, ölkələrin beynəlxalq səviyyədə inteqrasiyasında rol oynayacaq əsas faktordur. Tədqiqat işində əldə olunacaq nəticələr -innovativ investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilə biləcəyi sahələrdə sənaye, təhsil, texnologiya və digər sahələrdə tətbiq oluna bilər.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi: Tədqiqat işi giriş, 3 fəsil, nəticə və təkliflərdən ibarət olmaqla 66 səhifədən ibarətdir.

Dissertasiya işinin girişində mövzunun aktuallığı, məqsəd və vəzifələri, metodologiyası əsaslandırılır, informasiya təminatı, elmi yeniliyi, praktiki əhəmiyyəti verilir, elmi-nəzəri əsasları izah edilir.

Birinci hissə İnnovativ-investisiya siyasətinin nəzəri-metodoloji əsasları araşdırılıb, investisiya siyasətinin mahiyyəti və əsas nəzəriyyələri və onun iqtisadi inkişafda rolunu, innovasiya yönümlü investisiya fəaliyyətinə keçidin əhəmiyyəti kimi əsas xüsusiyyətlər araşdırılıb.

İkinci hissə də isə Azərbaycan Respublikasında innovasiya siyasətinin və investisiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, onun ölkə iqtisadiyyatında rolu və investisiya fəaliyyətinə təsiri, tənzimlənməsi istiqamətləri kimi əsas faktorlar təhlil olunmuşdur.

Üçüncü hissədə isə Azərbaycanda innovasiya və investisiya siyasətlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri, investisiyanın cəlbediciliyinin təşviqi , investisiya potensialının artırılması yolları araşdırılmışdır. Əlavə olaraq, ölkəmizdə tətbiq oluna biləcək innovasiya yönümlü investisiya sahələri qeyd olunmuş, həmin sahələrin inkişaf perspektivləri təqdim olunmuşdur.

Tədqiqat işinin “Nəticə və təkliflər” bölməsində aparılmış tədqiqat əsasında əldə edilmiş, araşdırmalardan əldə olunan nəticə və təkliflər qeyd olunmuşdur.

I FƏSİL. İNNOVATİV-İNVESTİSIYA SİYASƏTİNİN NƏZƏRİ- METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. İnvəstisiya siyasətinin mahiyyəti və əsas nəzəriyyələr

İnvəstisiya iqtisadi fəaliyyətə birbaşa təsiri təmin edir, çünki invəstisiya ÜDM-in ən vacib komponentlərindəndir. Həm uzunmüddətli, həm də qısamüddətli inkişafda invəstisiyalar mühüm rol oynayır. İnvəstisiya bu günümüzü gələcəklə əlaqələndirir. İnvəstisiya ümumi maliyyə planlaşdırmasının hissəsidir. Əgər bizim əlavə qənaətimiz varsa, biz getdikcə daha çox gəlir gətirmək üçün sərmayə etməyə çalışacağıq. İnvəstisiya mühiti firmalar üçün yerlərin formalaşdırılan əsas amillərdən ibarətdir və əldə olan vəsaitin səmərəli şəkildə sərmayə qoymaq, iş yerləri yaratmaq və genişləndirməsinə səbəbdir. İnvəstisiya nədir? - İnvəstisiya fayda əldə etmək üçün bir yoldur. Ümumiyyətlə, invəstisiyalar haqqında dəqiq bir tərif yoxdur. İnvəstisiyanın tərifi sektordan asılı olaraq fərqlənə bilər. Məsələn, iqtisadiyyat sahəsi üçün invəstisiya istehsal dövriyyəsinə artırmağa kömək edəcək bir alət və ya material kimi qəbul oluna bilər. Lakin, maliyyə sahəsində invəstisiya gələcəkdə daha qiymətli olacağını ümid edən aktivlərdən gəlir, qazanc əldə etmək kimi qəbul olunur. Səhmlər, konstruksiyalar, avadanlıqlar, binalar, maşınlar, qiymətli kağızlar, əmtəələr və sair ola bilər bəzi növ invəstisiyalar mövcuddur. Qiymətli kağızlar vəsait maliyyə invəstisiyalarına daxildir, lakin real mallar, binalar, avadanlıqlar, cihazlar real invəstisiyalar hesab edilir. Açıq iqtisadiyyata malik olan ölkələr davamlı inkişaf haqqında düşünürlərsə, invəstisiyalar bu gün bu məqsəddə əldə olunmasında əsas rol oynayır. İnvəstisiya ölkələrə iqtisadi cəhətdən inteqrasiyaya çatmaq üçün bir istiqamət yaradır və onlar üçün fürsət təşkil edir. İnvəstisiyaya aid bir çox nüanslar ölkələr üçün invəstisiya siyasətinin təşkili və fəaliyyətinin tətbiqi üçün səbəb ola bilər. Bunlar aşağıdakılardır:

- Ölkədə istehsal və qeyri-istehsal sahələrini genişləndirmək
- Pul vəsaitlərini artırmaq

- Daha çox mənfəət əldə etmək
- İstehsal üçün infrastruktur yaratmaq
- Əmanət qoymaq
- Əmtəə, avadanlıq və digər obyektlərin yaradılması
- Təhsil və sosial məqsədlər üçün

Bu səbəblər investisiya strategiyasının məqsədindən asılıdır. Məqsədinə asılı olaraq qeyd olunanlar, investisiya strategiyası onların hamısından və ya onlardan yalnız biri ola bilər. Hal-hazırda ölkələr investorları öz ölkələrinə yatırım etmələri üçün dəvət etməyə hazırdırlar. Bu davranışın səbəbləri arasında iqtisadi inkişafa nail olmaq və ölkədə sosial və siyasi qeyri-sabitliyi həll etmək kimi bir çox vacib məqsədlər daşıya bilər. İntestisiya fəaliyyətinin təşkili prosesinə mənfi və müsbət təsir göstərə biləcək bəzi faktorlar vardır. Bunlar aşağıda verilmişdir:

Pozitif amillər:

- Ölkədə şəffaflıq
- Ölkənin strateji mövqeyi
- Sabit inkişaf
- Aşağı faiz dərəcələri
- Aşağı inflyasiya dərəcələri
- Mübadilə məzənnəsinin dəyişməsi
- İntestisiya təşviqləri
- Beynəlxalq vergi tənzimləmələri
- Xarici ticarət və xarici valyuta rejimi

Strategiyanın doğru tətbiq olunmadığı halda ölkələr yüksək inflyasiya və faiz dərəcələri, sabit olmayan valyuta məzənnələri kimi mənfi hallarla üzləşə bilərlər.

İntestisiya fəaliyyəti ticarətin yaranıb, tərəqqi etdiyi dövrdən bu və ya digər formada irəliləmişdir. Ən çox investisiya tarix kitabları XVI əsrdə Avropada yazılmağa başlasa da, ancaq onun tarixinin təxminən 1700-cü ilə qədər yazılmış

məşhur Hammurabi Qanunlarından formalalaşdığı qeyd etmək olar. Bu Qanun bir çox mədəniyyətin ən mühüm qanunları üçün vacib rol oynamışdır. Ən əhəmiyyətlisi isə Qanun bizə investisiya üçün ilkin hüquqi bir çərçivə təqdim etmişdir. Hammurabinin Qanunlarında torpağın girov alınması, girov qoyma tələb edildi, borclu kimi öhdəliyini pozan hər kəs cəzalandırıldı. Ancaq investisiyalardan danışarkən, biz adətən fond ticarətinin, qiymətli kağızlar ticarətinin və bank sektorunun müasir investisiya strukturundan danışırıq. Birinci olaraq, merkantilistlərin kapitala və investisiyaya yanaşmasını qeyd etmək olarsa, merkantilistlər bilindiyi üzrə milli sərvəti pul və pul dəyərində olan qiymətli metallarda görürdülər. Merkantilistlər kapital və ya investisiya anlayışlarından istifadə etməmişlər, onlar kapitalı ancaq pul formasında görmüşlər və pulu yığım halında yox, istehsal prosesinin bir parçası olaraq dəyərləndirir və milli sərvətin əsası olaraq qeyd edirdilər. Fizikiokratların təlimlərinin nümayəndələri investisiya nəzəriyyəsinin inkişafına öz töhfələrini vermişdir. Onlar dövlətin uğurlu inkişafı üçün istehsala sərmayə qoymağın zəruriliyini tanıyıblar (<https://bebusinessed.com/history/historyofinvesting/>, 2019). O dövrün nümayəndəsi F.Kene "İqtisadi Cədvəl" əsərində investisiyaların ilkin və illik səviyyəyə bölünməsinə təklif etmişdir. Belə ki, kənd təsərrüfatı avadanlıqlarının, heyvanların, tikinti xərcləri ilkin, ödənişlərin edilməsi, toxumların alınmasını illik ödənişlərə aid etmişdir. Bundan əlavə olaraq, fizikiokratlar ödənişləri kapital adlandırmışlar. Fizikiokratlar kapitalı həm də milli sərvətin əsası olaraq görmüş, bundan əlavə, nəinki milli sərvətin mənbəyi həmçinin, təsərrüfatla məşğul olan sahibkarların gəlirlərinin artmasında əsas səbəb kimi kapital qeyd olunmuşdu. Kapital anlayışını iqtisadi nəzəriyyəyə gətirilməsində fiziokratların böyük tövhəsi olmuşdur. Onların fikrinə əsasən, investisiyanın iqtisadiyyatın müxtəlif səviyyələri üçün fərqli xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, fermer səviyyəsində "illik ödənişlər"lə "ilkin ödənişlər" müxtəlif tərzdə xərclərə aid edilir, milli səviyyədə isə istehsalın maddi amilləri kapitala aid edilir (Məmmədov Ə, Seyfullayev İ, 2013: s. 27). Klassik iqtisadiyyat nəzəriyyəsinin qurucusu A.Smit dövlət iqtisadiyyatının yalnız yeni iş yerləri yaradılması və ya əmək

məhsuldarlığının yaxşılaşdırılması ilə gücləndirilə biləcəyini düşünürdü. O, yalnız milli zənginliyi deyil, həm də sahibinə gəlir gətirən kapitaldan istifadə üsullarını təklif etdi. Bu gəlir mənfəət olaraq təyin olundu. Makroiqtisadi tarazlığa nail olmaq üçün qənaət və biznes ehtiyacları olan investisiyalar arasında bərabərlik olmalı idi. Klassik nəzəriyyədə bu iki miqdar marağ dərəcəsi ilə balanslaşdırılmışdır. Onun dəyişməsi bizə investisiya prosesini tənzimləməyə və dövlətdən böhran vəziyyətindən çıxmağa imkan verir. Adam Smit "Xalqların sərvəti" əsərində kapital anlayışına geniş yer vermiş və onu milli sərvətin artımında əsaslardan biri olaraq qeyd etmişdir. Belə ki, Smitin fikrinə əsasən, investisiya elə bir formada olmalıdır ki, o həm sahibkara, həm də milli sərvətin artırılmasında rolu olmalıdır. A.Smitə görə kapital aşağıda qeyd olunanlara əsasən təsnif olunmalı və onun əsasında tətbiq olunmalıdır:

- Fayda gətirəcək avadanlıqlar və vəsaitlər
- Gəlir mənbəyi ola biləcək bina və tikililər
- Torpaqdan istifadə də onun yararlılığını artıracaq vəsaitlər
- Əldə olunmuş fayda verə bilən qabiliyyətlər
- Dövriyyə kapitalı (Məmmədov Ə, Seyfullayev İ, 2013: s. 29)

Karl Marks əsərlərində əlavə dəyəri gətirən bir dəyər kimi sərmayəni müəyyənləşdirdi. İstehsal prosesində artıq dəyər yarandı. Resursların, alətlərin və işçilərin xərcləri son məhsulun satış qiymətindən az olduğundan aralarındakı fərq əlavə dəyər yaradırdı. Aktiv maliyyə və pul siyasəti iqtisadiyyatı idarə etmək və işsizliyə qarşı mübarizə aparmaq üçün Keynes iqtisadçılar tərəfindən tövsiyə edilən əsas vasitələrdəndir. J. Keynes, öz nəzəriyyəsində investisiyanı istehlak üçün istifadə edilməyən gəlirin bir hissəsi kimi müəyyən edirdi. 1929-1933-cü illərdə Böyük Depressiya, azad bazar idaeologiyasının yaranması bir çox iqtisadçıların investisiya fəaliyyətinə aid yeni nəzəriyyələrin formalaşmasına səbəbiyyət verdi. Keynes Böyük Depressiyaya cavab olaraq öz nəzəriyyələrini inkişaf etdirdi və hal-hazırda iqtisadiyyatı bərpa etmək üçün klassik iqtisadi arqumentləri yüksək qiymətləndirdi.

Keynesə görə investisiya qərarları marjinal səmərəliliyi (MEC) və ya real faiz dərəcəsinə (r) əsasən müqayisə edərək alınır. Sonrakı illərdə isə investisiya fəaliyyətinə artan meyillilik, yeni nəzəriyyələrin-investisiyanın sürətləndirilməsi, neoklasik və likvidlik nəzəriyyəsinə formalaşmasına səbəbiyyət verdi. Keyns iqtisadiyyata investisiyaya qoyuluşunu real investisiyalara əsaslanmışdır. Misal üçün: yeni maşınların, yeni zavodların, yolların, körpülərin və digər növlərin, o cümlədən avadanlıqların artırılmasına yönəlmiş investisiyalar. Səhmlərin alınması investisiya kimi qəbul olunmamış və qiymətli kağızların satın alınması yalnız bir şəxsdən digərinə pul mübadiləsi kimi qəbul olunmuşdur. Qeyd olunan nəzəriyyələrin əsasında isə investisiyanın hansı şərtlər əsasında davamlı inkişafda rol oynayacağı qeyd olunurdu.

1.2. İnnovasiya siyasətinin mahiyyəti və onun iqtisadi inkişafda rolu

İnnovasiya siyasətinin mahiyyətinin açıqlamasından öncə innovasiya anlayışının nə olduğunu araşdırmaq daha çox məqsədə uyğun olardı. İnnovasiya anlayışının tam izahı mövcud olmasa da bir sıra alimlər tərəfindən bu terminlə bağlı fikirlər irəli sürülmüşdür. Belə ki, Y.P.Morozov, M.Xuçek, A.İ.Priqojin tərəfindən innovasiya ilə bağlı bir neçə ideyalar deyilmişdir. Ümumilikdə isə alimlərin innovasiya ilə bağlı ümumi fikirlərini nəzərə aldıqda innovasiyanın daim bir yenilikçilik və yaradıcılıqla əlaqəli olduğunu qeyd etmək olar. İnnovasiya öz daim yenilənməni, yenilikliliyi təbliğ edir. İnnovasiya termini XIX yaranmışdır. İnnovasiya latın dilində yenilənmə deməkdir. Yozef Şumpeter tərəfindən isə ilk dəfə olaraq iqtisadi innovasiya anlayışı elmə daxil oldu. Şumpeter yeni məhsulların tətbiqi, istehsalda yeni metodlar və yeni ticarət əlaqələri kimi fəaliyyətləti inkişaf etdirən bir sıra fikirlər müəyyənləşdirdi. Misal olaraq, xammalın aşkar edilməsi və biznesin və iqtisadi fəaliyyətin yenidən qurulması, iqtisadi sistem daha səmərəli hala çevrilməsi, yaradıcılıq ideyası iqtisadiyyatda "böyümə nəzəriyyəsi" kimi tanınan bütün bir xətti inkişaf etdirdi. Bundan əlavə olaraq, Şumpeter hər bir yeniliyin müvəqqəti iş itkisi və işgüzar stress

ilə müşayiət ediləcəyini, məhdudiyyətlərin yaradacağını da qeyd etmişdir. Böyümə nəzəriyyəsi, 1950-ci illərdə Nobel mükafatıçısı, iqtisadçı Robert Solovun işi ilə daha böyük irəliləyiş əldə etdi. Onun tədqiqatlarından birində Solov, XX əsrin birinci yarısında ABŞ-ın tərəqqisinin artımının təxminən 90 faizinin texnoloji artımdan gəldiyini, əksər iqtisadçıların da təsdiqlədiyi üzrə maşınların yığılmasından götürdüklərini söylədi. Yəni bu gün gördüyümüz təkamül olaraq adlandırmaq düzgün deyil. Biz köhnə peşələri yox edərək, onların əvəzinə yeni peşələr yaratmış oluruq. Yaradılmış yeni iş yerləri yenilikdən irəli gəlir. Yenilikçilik və ondan əldə olunan nəticələr təsadüfi hadisələr deyildir. Yenilikçilik daha yüksək artıma gətirib çıxarırsa, daha yüksək artım tədqiqat və inkişafa və daha çox investisiyaya gətirib çıxara bilər ki, bu da, öz növbəsində, daha çox innovasiyaya gətirib çıxaracaqdır. İnsanlar yarandığı andan araşdırmağa, yeniliyə, tədqiqata, kəşf etməyə meyilli olmuşdur. Müasir dövrdə ölkələr üçün iqtisadi inkişafa, sosial rifaha, iqtisadi böyümənin davamlılığının təminatına tələbin artması öz növbəsində innovasiya termininə meyilliliyi artırmışdır. Artıq innovasiya anlayışı yalnızca yeniliyin sinonimi deyil, həm də iqtisadi termin kimi ölkələrin iqtisadi rifahının təminatında rolu vardır. Məhz bu səbəbə görə, bir çox ölkələr iqtisadi inkişaf konsepsiyasına innovasiya siyasətini də əlavə etməkdədir. İnnovasiya siyasəti bir termin kimi geniş mənaya sahib olub, özündə bir neçə sektoru əhatə edə bilər. Bu o deməkdir ki, innovasiya siyasətinin faktiki bir əsası yoxdur. İnnovasiya siyasəti məqsəddən və tələbdən asılı olaraq dəyişə və formalaşdırıla bilər. Hal-hazırda ölkələr innovasiya siyasətini tətbiq edərkən ərazinin iqtisadi inkişaf səviyyəsini, sosial tələblərini, sosial rifah səviyyəsini və bir çox bunun kimi faktorları nəzərə almaqdadırlar. Bunun isə əsas məqsədi innovasiya siyasətinin tətbiqində düzgün seçimin edilməsidir. Belə ki, siyasətin həyata keçirilməsi zamanı onun tətbiqinin təhsilə, səhiyyəyə və ya istehsalat sahəsinə ehtiyacın daha çox olduğunu müəyyənləşdirmək vacib nüansdır. Hər bir sahədə olduğu kimi doğru düşünülməmiş, ətraflı araşdırılmamış və doğru tətbiq olunmamış siyasət sonda yalnız tənəzüllə nəticələne bilər və bunla da biz innovasiya siyasətini

əldə etmək istədiyi nəticədən uzaqlaşmış olarıq. İnnovasiya inkişafın bütün mərhələlərində vacibdir. İnnovasiya siyasətində yaradılmış imkanlar ölkədə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının yüksəlməsinə, qlobal dəyər inkişafına, bəzi inkişaf etməkdə olan ölkələrin qlobal yenilik sistemində əhəmiyyətinin artmasına, xidmətə əsaslanan iqtisadiyyatların çoxalmasına, daha çox ticarətin və xarici investisiyanın tətbiq olunmasına səbəbiyyət verir. Sənayeləşmə dövrünün, İkinci Dünya Savaşından sonrakı dirçəlişin və dünya da bir çox iqtisadi inkişaf dövrü innovativ texnologiyaların tətbiqi sayəsində dirçəlmişdir. Belə ki, yeni texnologiyaların, ideyaların, fikirlərin yaranması iqtisadiyyatda bir çox sahələrin inkişafına təkan vermişdir. Günümüzdə informasiya kommunikasiya texnologiyaların inkişafı bir çox sahələrdə şirkətlərin fəaliyyət sahəsini genişləndirmişdir. İllər öncə məktub, poçt anlayışının dövrümüzdə sadəcə bir neçə saniyəmizi aparan əməliyyatlardan ibarət olduğunu düşünəndə, innovativ texnologiyaların biznesin inkişafına, iqtisadiyyata, sosial siyasətə, xarici ticarətdə, beynəlxalq-iqtisadi əlaqələrə nail olunmasında vacib rolunu oynadığı danılmazdır. Artıq şirkətlər dünyanın bir çox ölkələri ilə asanlıqla biznes əlaqələri qura bilir, insanlar onlayn şəkildə təhsil alıb, internet vasitəsi ilə çölə çıxmada nəinki, öz ölkələrində, başqa ölkələrdə işləyə bilir, ağıllı robotlar, ağıllı şəhərlərin yaradılması layihələri insan həyatı daha da asanlaşmağa başlamışdır. Yeni ideyaların uğurla istifadəsi bir prosesin inkişaf etdirilməsi, bazarda yeni və təkmilləşdirilmiş məhsul və xidmətlərin gətirilməsi, məhsuldarlığının artırılması və ən əsası, onun mənfəətini artırılması üçün vacibdir. Regional və ya qlobal bazarlarda yüksək rəqabət halı genişlənməyə və şirkətlər tərəfindən artmağa başlayır. Rəqabət halı isə yeni texnologiyaların geniş yayılması və internet tərəfindən təqdim olunan ticarət və məlumat paylaşma imkanlarının genişləndirilməsi nəticəsində daha da artmışdır. İnnovasiya fəaliyyətinin təminatında əsas nüans innovasiya və kəşf arasındakı fərqi anlamaqdır. Belə ki, kəşf etmək mövcud olan lakin bilinməyini gün üzünə çıxarmaqdır, lakin innovasiya bir neçə halda təsəvvür edilə bilər və yeniliyin daha məhsuldar və perspektivli bir nəticəsinin

olmasını təmin etmək deməkdir. İnnovasiya özü geniş bir anlayış olduöu üçün təsnifatında müxtəlif mənbələrə əsasən başqa əsaslar da qeyd etmək mümkündür. Lakin ümumi şəkildə birləşdirdikdə təsnif olunan dörd faktorun innovasiyanın növləri üzrə ümumiləşmiş fikri ifadə etməkdədir. Oslo Manual-ın mövcud nəşri dörd növ innovasiyanı təsvir edir:

- Məhsul innovasiyası: xüsusiyyətləri və ya nəzərdə tutulan istifadələri baxımından yeni və ya əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirilmiş yaxşı xidmət və ya xidmətin tətbiqi. Bu növ texniki spesifikasiyalar, komponentlər və materiallar, birləşdirilmiş proqram təminatı, istifadəçi məmnunluğu və yadigər funksional xüsusiyyətlərdəki əhəmiyyətli dəyişiklikləri əhatə edir.
- Proses innovasiyası: yeni və ya əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirilmiş istehsal və ya çatdırılma metodunun tətbiqi. Buna texnika, avadanlıq və ya proqram təminatında əhəmiyyətli dəyişikliklər daxildir.
- Marketing innovasiyası: məhsul dizaynı və ya qablaşdırma, məhsulyerləşdirilməsi, məhsulun təşviqi və ya qiymətlərlə əhəmiyyətli dəyişiklikləri əhatə edən yeni bir marketing metodunun tətbiqidir.
- Təşkilati innovasiya: Fəaliyyətin iş təcrübəsi, iş yerlərinin təşkili və ya xarici əlaqələrdə yeni bir təşkilati metodun tətbiqidir (OECD 2016: s. 15).

1.3. İnnovasiya yönümlü investisiya fəaliyyətinə keçidin əhəmiyyəti

Bilindiği kimi, investisiya fəaliyyəti iqtisadi inkişafın əsas təkan verici faktorlarından biridir. İnnovasiya iqtisadiyyatının nə olduğunu tam başa düşmək üçün ilk növbədə onun yarandığını bilmək vacibdir. İqtisadiyyatın bu formasının nəzəriyyəsi yalnız son bir neçə il ərzində inkişaf etdirilib. Əvvəllər iqtisadiyyatın artımı bazarın tələb və təklif ayrılığı ilə qiymətin kəşiməsi və resursların effektiv bölüşdürülməsi ilə müəyyən olunurdu. Bununla belə, texnoloji inkişaf tempi artdıqca hər şey dəyişdi. Köhnə iqtisadi modellərdə innovasiya müstəqil bir qüvvə olaraq baxılır, yenilikçi iqtisadi modellərdə isə innovasiya dövlətin siyasəti tərəfindən həyata keçirilməli olan, bilik, texnologiya və sahibkarlıqla dəstəklənən mərkəzi bir

əsas hesab olunur. Bu amilləri stimullaşdırılması iqtisadi siyasətin əsas məqsədi olmalı, əlavə olaraq, həm də, innovasiya və məhsuldarlığın artmasına səbəb olan effektiv özəl-dövlət tərəfdaşlığı inkişaf etdirilməlidir. İnnovasiya, ilk öncə, texnologiya sənayesində başlamış və iqtisadiyyatın digər sahələrinə sürətlə yayılmışdır. Təkmilləşdirilmiş texnoloji imkanlar ilə, daha universal məlumat bazaları və qloballaşmış bir dünya ilə fərdlər və firmalar daha məhsuldar insan həyatını yaxşılaşdıran məhsullar və xidmətlər yarada bildilər. İnnovasiya iqtisadiyyatı peşələrə və onları həyata keçirmək üçün lazım olan bacarıqlara təsir göstərir. Misal üçün, tibb sahəsində daha dəqiq və səlis texnoloji aparatlar həkimlərə dəqiq diaqnoz qoymağa imkan verir. Hüquqi sahədə, onlayn platformalar, vəkillərin niş sahələrində ixtisaslaşmasına imkan verir. Təhsildə, gemifikasiya müəllimlərə şagirdlərlə daha yaxşı əlaqə yaratmaq və onlara daha asan şəkildə məşğul olmaq imkanı verir. İnnovasiya iqtisadiyyatı, dünyada böyük dalğalar yaratmaqdır. Son bir neçə onilliklər ərzində edilən yeniliklər, həyatımızı, işimizi, istehlakımızı, başqaları ilə əlaqə vasitələrimizi və dəyərimizi əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdi. İqtisadiyyatın bu növünün bizim gündəlik həyatımızı asanlaşdırdığını və daha rahat etdiyini və hər şey haqqında daha sürətli və daha yaxşı yollar yaratdığını heç düşünmədən qeyd etmək olar. İnnovasiya yeni fikirlərin iqtisadi və sosial inkişafını təmin edən prosesdir. İnnovasiyanın investisiya fəaliyyətinə tətbiqi- iqtisadi və məhsuldarlıq mənfəətlərinin çatdırılmasında, həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında bir sıra təkliflərin əldə edilməsini təmin edir. Təbii ki, hökumət innovasiyanı stimullaşdırmaqda əsas rol oynayır. İnnovasiyanın tətbiqinin hökumət tərəfindən dəstəklənməsi fərdi firma səviyyəsində potensial faydaların əldə olunması, şirkətləri innovasiyaya cəlb edilməsi yönündə çox vacibdir. Bunun əsas səbəbləri aşağıda qeyd olunan şəkildə təsnif olunmaqdadır:

- İnnovasiyanın tətbiqinin xeyli riskli olması
- Qeyri-müəyyən bir nəticələyə bilən bir proses olması
- Faydalılığın əldə olunmasının uzun müddət tələb edə bilər

- Innovator tez-tez yaranan ümumi faydadan yalnız kiçik bir hissəsini yığa bilir

Əlverişli siyasi mühitin yaradılması ilə, satınalmaların ağıllı şəkildə istifadə edilməsi ilə və ünvanlı birbaşa dəstək təmin edilməsi kimi bir neçə yollardan istifadə etməklə, dövlət sektoru, özəl sektorun innovasiyalara investisiya yatırmaqda effektiv təsir göstərə bilər. İnnovativ investisiya yalnız pula edilən investisiya deyildir, innovativ investisiya öz növbəsində bir çox fəaliyyətləri və investisiya növlərini təşkil edə bilər. Misal üçün, innovasiya vaxtın idarə edilməsinə, maddi resursların istifadəsinə, idarəetmə sistemində, avadanlıq və vasitələrə, insan kapitalına edilə bilər. Bu halda vacib nüans məqsəd və hədəfin hansı yöndə olduğundan ibarətdir. Şirkətlər, firmalar və ya ölkələr innovativ investisiyanın tətbiqində vahid bir məqsəd formalaşdırmalı, onun əldə edilməsi yönündə fəaliyyətlər təşkil etməlidir. Ancaq bu halda innovasiya siyasətindən gözlənilən nəticəni əldə etmək olar. Günümüzdə, inkişaf etmiş ölkələr artıq innovasiya siyasətini mənimsəyərək, onun yayılma səviyyəsini bütün sahələrə tətbiq etməkdədir. Misal üçün, səhiyyə, təhsil, müdafiə, sosial siyasətin bir parçası olaraq innovasiya siyasəti tətbiq olunmaqdadır. Hal-hazırda ən sadə halda gündəlik istifadə olunan ictimai nəqliyyatda belə texnologiya və innovasiyanın vəhdəti görülməməkdir. Bir çox ölkələrin hökumətləri investisiyalara üstünlük verərək, innovasiyaya sərmayə qoymağa təşviq edən siyasət çərçivələrinin yaradılmasında qeyd olunan arqumentləri getdikcə daha çox mənimsəməkdədirlər.

İnnovasiya bir çox cəhətdən rəqabət üstünlüyünə nail olmağa kömək edir və onun ən vacib xüsusiyyətləri bunlardır:

- Bazar fəaliyyəti və yeni məhsullar arasında güclü bir əlaqə yaratmaq
- Yeni məhsulların bazarda pay qazanmasına dəstək olmaq və onun rentabelliğini artırmaq
- Qeyri-qiyəmət amilləri (dizayn, keyfiyyət, fərdiləşdirmə və s.) vasitəsilə artımın təmin etmək
- Köhnəlmiş məhsulları əvəz edə bilmək

- İstehsal müddətinin qısaldılmasına və rəqiblərlə müqayisədə yeni məhsulun inkişafının sürətləndirmək (Urbancová Hana, 2013: s. 84).

Hal-hazırda dövlətlər innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması üzrə əsas rol oynamaqdadırlar. İqtisadi dəyər yaratmaq qabiliyyəti və bacarığı ölkələr və şirkətlərdə rəqabətliyin təminatı üçün vacib və avantajlı bir nüasdır. Bu halda isə, belə bir sual meydana gəlir: həyat səviyyəsinin artırılması və rifah halının yaradılması üçün resurslar necə təşkil edilsin ki, innovasiya yaratmaq, yaymaq və saxlamaq imkanına malik olsun və necə investisiya edilməlidir ki, elm, bilik, texnologiya əsaslı olsun. Bu zaman, əsas problemlərdən biri də "İnnovasiya İnvestisiyaları" na nələrin daxil olduğunu dəqiq müəyyən etməkdir. Tədqiqat və inkişafa sərf edilən xərclər innovativ investisiyanın əsas bir hissəsidir, ancaq bir çox şirkət tədqiqat və inkişafa sərf edilən xərclərə texniki dəstək, problemlərin həlli, məhsulun yenidən qurulması, keyfiyyət testi və s. xərcləmələr kimi fəaliyyətlər də daxil edirlər ki, bu fəaliyyətlər şirkətin dəyərini artırma bilər, lakin risklərin azaldılması, daha yaxşı təminat, zərərin qarşısını almaq və böyümə baxımından innovativ investisiya fəaliyyətinin həqiqi bir parçası olub-olmamağı sual altındadır. Belə ki, şirkətlərin innovasiya fəaliyyətinin artırılması yönündə dövlətin dəstəkverici siyasətinin tətbiqi, həmin fəaliyyətdən daha səmərəli fayda əldə etməkdə rol oynayır. İnnovasiya iqtisadi inkişafa və məhsuldarlığa mühüm töhfədir. Bu, həmçinin, əsas sosial problemləri həll etmək üçün yeni vasitələr və yanaşmaların inkişaf etdirilməsi yollarını təmin edir. Dövlət özəl sektorun investisiyalarını cəlb etmək və birbaşa investisiya, ağıllı satınalma və əlverişli mühit yaratmaq yolu ilə prioritet və ya yüksək potensial sahələrdə innovasiyanı təşviq etmək üçün mühüm rol oynayır. Bir sıra əsas şərtlər vardır ki, hansı ki, onlar innovasiyaya təmin olunmasında dəstəkverici faktorlardır və iqtisadi artımı təşviq edir:

- İntelektual mülkiyyətin güclü standartların təminatı və qorunmasının səmərəli icrası
- Strateji rəqabət və rəqabətqabiliyyətli bazarlar
- Güclü və davamlı fundamental tədqiqat və inkişaf infrastrukturu

- İnformasiya və texnologiya inkişafı
- Bütün səviyyələrdə təhsilin gücü

Hal-hazırda dünyada innovasiya və investisiyanı birləşdirən əsas sahə elm sahəsidir. Belə bir misal vardır: Elmin iştirak etdiyi bir prosesdə pul biliyə çevrilir, innovasiyanın iştirak etdiyi bir prosesdə bilik pula və artırılmış əlavə dəyərə çevrilir. Elmlə edilən investisiya özünün innovativ nəticə əldə edilməsinə dəstək olacaqdır. İnnovasiyanın yenilik və texnologiya ilə əlaqələndirilməsi isə birbaşa elmlə əlaqəlidir. Texnologiyanın, sahələrdə biliyin, inkişafın təminatı onlara edilən investisiyadan keçir. İnnovasiya yönümlü investisiyanın bariz nümunəsi elm sahəsidir. Çünki yalnız elm durmadan yenilənir, təkmilləşir və inkişaf edir və təbii ki, elmin yenilənmə prosesi özü-özülündə yox maliyyə, vaxt, enerji, vəsait, qısaca, investisiya tələb edir. Elm kimi bir çox sahələr də innovativ investisiya siyasətinə ehtiyac duyurlar. Xüsusilə ölkədə yerli istehsalın inkişafı, kiçik və orta sahibkarlığın artırılması yönündə innovasiya yönümlü investisiya siyasətinə tələb yaranmaqdadır. İnnovativ investisiya fəaliyyəti sahələr üçün aşağıdakı imkanları yaratmaqdadır:

- Məhsulda və ya xidmətdə yeniliyin tətbiqi nail olmaqla bazarda yeni, innovativ məhsulla çıxış etmək, və bazarda pay qazanmaq şansı
- Prosedurlarda innovativ fəaliyyətin (misal üçün texnika, avadanlıq, proqram təminatında dəyişiklik) tətbiq etməklə daha az resursla daha çox gəlir əldə etmək yolunu qazanmaq olar. Hansı ki, bu ideya iqtisadiyyatın bünövrəsini təşkil etməkdədir
- İş fəaliyyətlərin daha da təkmilləşdirilmə yolunu əldə etmək şansı-daha savadlı kadr, iş mühitinin yaradılmasını aid etmək olar

Ümumiyyətlə innovasiya yönümlü investisiya fəaliyyətinin bir şirkət və ya ölkə üçün faydaları bir neçə əsasda qeyd etmək mümkündür:

- İnnovativ investisiya fəaliyyəti ən birinci halda böyüməni təmin edir
- Rəqibləri üstələməyə şərait yaradır

- Daha üstün məhsullar təklif edir
- Müştərilərin tələb və ehtiyaclarını qarşılıyır
- Elmə və təhsilə meyilləndirdiyi üçün intellektual bacarıqların üzə çıxmasına səbəb olur

Təbii ki, hər bir qərarında olduğu kimi innovasiya yönümlü investisiya fəaliyyətinin tətbiqində düzgün verilmiş, əsaslı qərar almaq vacib haldır. Bir məhsula innovativ investisiya tətbiq etməzdən əvvəl bazar araşdırmasının edilməsi və ya bir ölkədə inovativ yeniliyin tətbiqindən əvvəl cəmiyyət tərəfindən qəbul olunub-olunmaycağını araşdırmaq lazımdır. Bundan əlavə, plan və strategiyanın mövcudluğu da tam ideal nəticənin əldə oluncağına şərait yaratmır. İnnovativ məhsula investisiya və ya innovasiyanın hər hansı bir sahəyə tətbiqi uzun qaranlıq bir yolda balaca bir işıq yolu görmək kimidir. Buna görə də, innovasiya yönümlü investisiyaların tətbiqində ölkələr və şirkətlər böyük analiz və tədqiqat araşdırmaları tətbiq etməkdədirlər. Belə ki, elə bir innovativ məhsul ola bilər ki, ona hal-hazırda dövrün tələbi həmin məhsul olmasın. Təbii ki, həmin zaman məhsulun effektivliyi təmin olunmayacaq. Bu halda həmin məhsuldan şirkət hansı halda gəlir əldə edə bilər? Lakin bu o demək deyildir ki, məhsul tamamilə yarasızdır. Bəlkə də o məhsul bu günün yox, bir neçə il sonranın tələbi kimi yaranacaqdır və ondan gəlir əldə olunacaqdır. Əlavə olaraq, şirkət elə bir məhsula investisiya qoya bilər ki, həmin məhsul öz dövrünün tələbi olsun və müvafiq ehtiyacları qarşılasın. Bu halda isə şirkətin innovasiya yönümlü investisiyada əldə edəcəyi gəlir və böyümənin nəticəsinin asanlıqla başa düşmək olar. Məsəl üçün, telefonun ilk dəfə yaranması bir ixtira ola bilər, lakin Nokia və ya Apple şirkətinin mobil telefonlarında tətbiq etdikləri yeniliklər onların mobil telefon bazarında böyük gəlirlərin əldə edilməsinə və bazar payında yer sahibi olmasına səbəb olmuşdur. Əlavə olaraq, nəzərə alsaq ki, Nokia şirkətinin zamanında müvafiq tələbləri izləmiş, yeniliklərin tətbiqində gecikməsi artıq bazar payının böyük hissəsini Apple və digər şirkətlərə verməsinə səbəb olmuşdur. Qeyd olunan misaldan aydın olur ki, ölkələr və şirkətlər üçün tələbi izləmək və ona əsasən müvafiq innovativ məhsulların təminatı

onların böyüməsində və inkişafında vacib rol oynamaqdadır. Nokia və Apple şirkəti yuxarıda qeyd olunan təsnifləşməyə açıq bir misal ola bilər. Apple şirkəti Nokia şirkətini üstəliyərk böyümə əldə etmiş, daha üstün məhsul təklif etmiş, müştərilərin tələbini qarşılamişdır. Bununla da, doğru tətbiq olunmuş siyasət əsasında innovasiya yönümlü investisiya fəaliyyətini reallaşdırmaq və onda istənilən məhsuldarlığı əldə etmək olar.

II FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA İNNOVASIYA VƏ İNVESTİSIYA SİYASƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Azərbaycan Respublikasında innovasiya və investisiya siyasətinin tənzimlənməsi istiqamətləri

İnnovasiya və investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsində Azərbaycan Respublikasında normativ-hüquqi sənədlər qəbul olunmuşdur. İnnovasiya fəaliyyəti haqqında birbaşa qanunvericilik mövcud olmasa da, innovasiya siyasətinin tətbiq olunduğu sahələrin qanunvericiliyində bu mövzu üzrə geniş yer ayrılmışdır.

"Elm haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunda elmin inkişafı, elmə meyilliliyin artırılması yönündə bir çox nüanslar nəzərə alınmışdır. Belə ki, elm günümüzdə texnologiya, innovasiya kimi sahələrlə birbaşa əlaqəlidir. Bu əlaqəliliyin artırılması üçün "Elm haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunda innovasiya və investisiya fəaliyyətinin elm sahəsində tətbiqində bir çox əsaslar qeyd olunmuşdur. Elm sahəsinin inkişafı onun maliyyələşməsində, investisiyalaşmasında, innovasiya və texnologiyaların tətbiqində vacib rol oynamaqdadır. Məhz bu yöndə, mövcud qanunvericilikdə elm sahəsində innovasiya və investisiya siyasətinin tətbiq edilməsində, maliyyə xərclərinin ayrılması qeyd olunmuşdur (<https://static.president.az/pdf/38542.pdf>, 2016).

6 dekabr 2016-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin iqtisadiyyatın sahələri üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiqi haqqında fərmanında təhsil, investisiya siyasətində innovasiya yönümlü fəaliyyətlərinin artımının təşkili qeyd olunmuşdur. Belə ki, təsdiq olunmuş fərmanda iqtisadiyyatın inkişafı üçün elm, təhsil, aşdırma, innovasiya sahələri bir-birilə əlaqələndirilmiş və onların inkişafı yönündə perspektivlər qeyd olunmuşdur. (<http://www.e-qanun.az>, 2016).

Təhsil sahəsində isə 2009-cu ildə qəbul olunmuş qanunla təhsilin inkişafı, təhsil sistemində beynəlxalq rəqabətliliyin təmin olunması, təhsildə yeniliklərin tətbiq olunması, elmi araşdırmaların həyata keçirilməsi üçün müvafiq dəstəyin yerinə

yetirilməsi, təhsildə texnologiya və innovasiyaların tətbiq olunması kimi qeydlər qeyd olunmuşdur (http://www.e-qanun.az/alpdata/framework/data/18/c_f_18343.htm, 2009).

İKT sahəsinin inkişafı, İKT təminatı üçün, informasiya cəmiyyətinin yaradılması yönündə 2014-cü ildə Milli Strategiya qəbul olunmuşdur. Təbii ki, İKT sahəsinin inkişafı texnologiyadan və onun da inkişafı elm və təhsil sahəsindən keçir. Qeyd olunan strategiyada texnologiyanın inkişafının, texnoloji məhsulların təminatı və tanıtılması yönündə bir çox nüanslar qeyd olunmuşdur. Əlavə olaraq elmtutumlu məhsulların istehsalı və ixracı, bilik və texnologiyanın vəhdəti yönündə də müvafiq diqqət ayrılmışdır. Bu isə öz növbəsində, avtomatik olaraq innovasiya fəaliyyətlərinin startegiyada yer almasına səbə olmuşdur. İnnovativ məhsulların yaradılmasında, innovasiya sisteminin formalaşması yönündə tətbiqlər də strategiya da öz yerini tapmışdır (<http://www.e-qanun.az/framework/33717>, 2014).

İnnovasiya fəaliyyətinə dəstək verən digər bir proqram isə 29 dekabr 2012-ci ildə təsdiq olunmuş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası”-dır. innovasiya sahəsinə diqqət ayrılmış və bir neçə bəndi məhz innovasiyanın inkişafının təminatı üzrə qeydlər olmuş və elmi potensialın və innovasiya fəaliyyətinin dəstəklənməsinə yer ayrılmışdır. Konsepsiyada innovasiya fəaliyyətinə geniş yer ayrılmış, onun inkişafının təmin edilməsi yönündə bir neçə fəaliyyətlər qeyd olunmuşdur. Belə ki, həmin fəaliyyətləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür:

- Qeyri-neft sahəsinə diqqətin ayrılması
- Elmi fəaliyyətlərin artırılması
- İqtisadiyyatda rəqabət halının formalaşdırılması
- İqtisadiyyatda bilik əsaslı qərar və fəaliyyətlərin tətbiqi
- Texnologiya əsaslı fəaliyyətin hər bir sahəyə nüfus etməsi
- Həm yerli, həm də xarici investisiyaların tətbiqində müvafiq uyğun şəraitin, innovativ investisiya mühitinin yaradılması (https://president.az/files/future_az.pdf, 2012).

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” tətbiq olunmasında əsas prioritetlərdən biri də ali təhsil müəssisələrinin təhsil-tədqiqat-innovasiya mərkəzlərinə çevrilməsinə dəstək verən və rəqabət qabiliyyətli mütəxəssis hazırlığını təmin edən ali təhsil standartlarının tətbiqi olmuşdur (<https://president.az/articles/9779>, 2013).

İnvestisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi yönündə Azərbaycanda hələ ilk müstəqillik illərində addımlar atılmağa başlanmışdır. Təbii ki, investisiya fəaliyyətinin əhəmiyyəti, iqtisadi tərəqqidə, inkişaf perspektivlərində rolu onla bağlı tənzimləmələrin, normativ-hüquqi bazanın yaradılmasına təkan verdi. Belə ki, 15 yanvar 1992-ci ildə "Xarici investisiyaların qorunması haqqında" Qanun qəbul olunmuşdur. Bu qanuna əsasən xarici investisiya haqqında ümumi müddəalar, onun yaradılma formaları qeyd olunmuşdur. Xarici investorların gəlir əldə etmək məqsədilə sahibkarların obyektlərə, əmlaklara, intellektual vəsaitlərə, əşyalara etdikləri yatırım və onlar üzərindən qazandıqları hüquq xarici investisiyadır. Qanunun qəbul olunması ilə xarici investisiyalar üçün ən uyğun mühitin formalaşdırılması yönündə addımlar da atılmağa başlamışdır. Belə ki, qanunvericilikdə xarici investisiyaların müdafiəsi, tətbiq etmə yolları və formaları, investisiya edilə biləcək sahələr, investisiya fəaliyyətinin tətbiqində tələb olunan qaydalar kimi qeydlər əlavə olunmuşdur (http://www.e-qanun.az/alpdata/framework/data/7/f_7000.htm, 1992).

Müstəqilliyimizin yeni dövrlərində investisiya fəaliyyəti ilə bağlı müvafiq qanunvericiliyin təmin olunmasında addımlar atılmağa başlamış və 1995-ci ildə "İnvestisiya fəaliyyəti haqqında" Qanun qəbul edilmişdir. Qanun Azərbaycanda investisiya fəaliyyəti növlərini, formalarını, müvafiq hüquqi müddəaları təşkil etməkdədir. Qanun 4 fəsildən ibarət olub, 21 maddədən ibarətdir. Qanunda investisiyaların hüquqi əsasının təmin edilməsi, investisiya fəaliyyətinin sərbəst şəkildə yaradılması üçün müvafiq hüquqi müdafiənin yaradılması kimi əsaslar qeyd olunmuşdur (http://www.e-qanun.az/alpdata/framework/data/9/f_9367.htm, 1995). Qanunun investisiya fəaliyyətində vacibliyini isə 1995-ci ildən ölkəmizdə investisiya sahəsində

irəliləyişlərin müşahidə olunması ilə təsdiqləmək olar. Qeyd olunanlardan belə bir əsas irəli sürmək olar ki, ölkəmizdə müstəqilliyin ilk illərindən investisiya sahəsinə xüsusi diqqət ayrılmış, xarici investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsini dəstəkləmək adına müvafiq tədbirlər həyata keçirilmişdir. İnnovasiya sahəsində isə müxtəlif sahələrin inkişaf layihələrində, strategiyalarında və qanunvericiliyində yer verilmişdir. Əlavə olaraq, əsas nəzərə çarpan məqam isə innovasiya sahəsinin ayrıca bir siyasət kimi ölkə qanunvericiliyində və ya inkişaf perspektivində yer ayrılmamasıdır. Nəzərə alsaq ki, ölkəmizdə innovasiya fəaliyyətinin aktivliyi kifayət qədər azdır, onda bu vəziyyətin formalaşmasında innovasiya yönümlü siyasət və strategiyanın tətbiqinin olmamasını da səbəb göstərmək olar. Məhz bu səbəbdən, ölkəmizdə innovasiya siyasətinin formalaşdırılmasına böyük ehtiyac yaranmaqdadır. Çünki, digər sahələrdə tətbiq edilən innovasiya fəaliyyəti tamlığı əhatə etmədiyi üçün öz effektivliyini göstərməməkdədir. Bundan əlavə, innovasiya fəaliyyətinə istiqamətlənmiş xüsusi layihə və startegiya olmadığından onun hesabatlılığı, təqib olunması və nəticələrinin analizi kimi nüanslarda da avtomatik olaraq boşluqlar yaranmaqdadır. Qeyd olunanlara nəzərən bildirmək olar ki, ölkəmizdə investisiya fəaliyyətinə yönəlik istiqamətlər genişləndirilərək davam etdirilsə də, innovasiya sahəsi diqqətdən kənar qalmaqdadır. Lakin, müasir dövrdə innovasiya yönümlü siyasətin nəzarətdən kənar olması qloballaşma yönündə, beynəlxalq iqtisadiyyata inteqrasiyanın təmin olunmasında müsbət irəliləyişin əldə olunmayacağı mənasına gəlməkdədir.

2.2. Azərbaycan Respublikasında innovasiya siyasətinin dəyərləndirilməsi

Bilindiyi kimi, innovasiya bir sahə kimi bir neçə indikatorlara əsaslanır. İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları, elm, təhsil, texnologiya, biliyə əsaslanan iqtisadiyyat, yenilikçilik, sənayeləşmə və qloballaşma kimi elementlər innovativ nailiyyətin əldə olunmasında əsasdır. Günümüzdə innovativlik ölkələrin iqtisadi inkişafının bir parçası olmaqla bərabər, onların beynəlxalq iqtisadiyyatda tanınmasında rol oynamaqdadır. İnkişaf etmiş ölkələr artıq innovasiyanın rolunu

anlamaqda və innovasiya siyasəti, qərarları qəbul edərək özlərinə tətbiq etməkdədirlər.

Cədvəl 1: Qlobal İnnovasiya indeksinin nəticələri

Sıra	Ölkələr	Dərəcə
1	İsevçrə	68,4
2	Niderland	63,32
3	İsveç	63,08
4	Birləşmiş Krallıq	60,13
5	Sinqapur	59,83
6	Amerika Birləşmiş Ştatları	59,81
7	Finlandiya	59,63
8	Danimarka	58,39
9	Almanya	58,03
10	İrlandiya	57,19

Mənbə: Global Innovation Index 2018, <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report#>, (2018)

Cədvəl 1-də “Global Innovation Index” hesabatına əsasən İsveçrə, Niderland, İsveç, Birləşmiş Krallıq, Sinqapur, ABŞ, Finlandiya, Danimarka, Almanya, İrlandiya ən innovativ ölkələr sırasındadır. Son 8 ildə İsveçrə öz liderliyini qoruyaraq innovasiya üzrə birinci yerə çıxmışdır. Əlavə olaraq, dünya iqtisadiyyatında innovasiya keyfiyyətinə görə Yaponiyadan sonra 2-ci yeri tutmaqdadır. “Global Innovation Index 2018” hesabatına əsasən İsveçrə ÜDM-nin 5.1%-ni təhsilə, 3.4%-ni araşdırma və tədqiqata sərf etmişdir. Müqayisə üçün qeyd etmək lazımdır ki, qeyd olunan parametrlər ABŞ üçün 5% və 2.7%, Yaponiya üçün 3.6% və 3.1%, Almaniya 4.9% və 2.9%, Azərbaycanda 3% və 0.2%, Türkiyədə 4.4% və 0.9%, Sinqapurda 2.9% və 2.2%, Ermənistanda 2.8% və 0.2%, Gürcüstanda 3.8% və 0.3% təşkil etmişdir (The Global Innovation Index 2018: s. 21-25). Ümumiyyətlə, inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatında təhsil və elmin inkişafına yönəldilmiş fəaliyyətlər nəzərə çarpacaq dərəcədədir. Bilindiyi üzrə, innovasiya bilik, elm, texnologiya, yenilikçilik və yaradıcılıqla birbaşa əlaqəlidir. İnnovasiyanın qısa şəkildə iqtisadiyyata təsirini təsvir etdikdə yeni ideyalar və texnologiyalar təkmilləşdirildiyində və ya yaradıldığında mövcud resurslarla daha çox məhsuldarlıq əldə etmiş olarıq, daha çox

məhsuldarlıq isə daha çox gəlir və böyüməyə səbəb olur. Təbii ki, bu halda inkişafın təminatına yönəldilmiş innovativ məhsul və ya prosesdən söhbət gedir. Bunun üçün isə innovasiyanın 3 əsasda təminatı qeyd olunmalıdır:

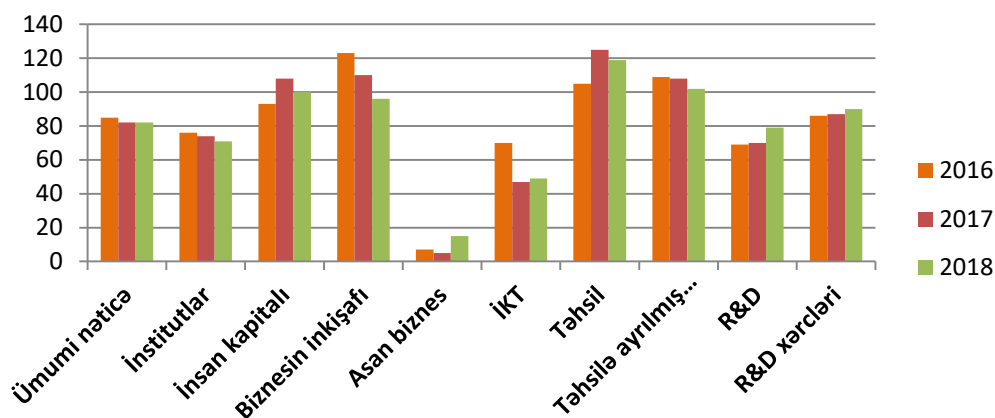
- Bilik- yeni biliyin yaradılması və yeni biliyin təmin edilməsində müvafiq dəstəyin edilməsi
- İnvestisiya- elmə, tədqiqat və araşdırmalara, yaradıcılığa investisiya edilməsi
- Texnologiya- yeniliyin və günümüzün mövcud tələblərinə uyğun yenilikçi ideyaların, texnologiyaların tətbiqi

Məhz qeyd olunanlara əsasən bildirmək olar ki, Cədvəl 1-də təqdim olunmuş ölkələr innovasiyanı 3 səviyyədə tətbiq etməyə meyillidirlər və artıq yarım əsrdən çoxdur ki, bu ölkələrin iqtisadi islahatlarında yenilikçiliyin təbliğatına geniş yer verildiyini qeyd etmək olar. Misal olaraq, İsveçrə bir ölkə kimi təhsilə, elmə diqqət ayırmış, 15-ci əsrdən universitetlərin yaradılması ilə, 19-cu əsrdən Milli Elm Cəmiyyətinin qurulması ilə innovasiyaya öz töhvəsini vermiş və nəticə olaraq beynəlxalq hesabatlarda bu gün inkişaf dərəcəsinə görə ilk sıralarda yerləşməkdədir. “Global Innovation Index” hesabatına əsasən Cədvəl 1-də qeyd olunan ölkələr kreativlik üzrə, dünyada keyfiyyətli innovasiya səviyyəsində, insan kapitalı və araşdırma, biznesin inkişafı sahəsində liderlik edən, bu sahələri daim kapitallaşmasına dəstək olan, onların inkişafına meyilli olan ölkələrdəndir.

Azərbaycan Respublikasında innovasiya fəaliyyətinin təminatı üçün informasiya kommunikasiya texnologiyaları, elm, təhsil, texnologiya, bilik kimi elementlərə əsaslanan bir çox fəaliyyətlər təşkil olunmuş, qanunvericilikdə, normativ-hüquqi sənəd və aktlarda öz icrasını tapmışdır. Hal-hazırda ölkəmiz innovativ düşüncənin formalaşdırılmasında, innovativ iqtisadiyyatın yaradılmasında və innovasiyanın hər bir sahəyə diffuziya edilməsində səylər göstərməkdədir. Bu yöndə artıq Azərbaycan bir ölkə kimi bir çox beynəlxalq hesabatlarda öz yerini tutmaqdadır. Məhz buna görə Qlobal İnnovasiya İndeksinin 2018-ci il hesabatında yaxşı nəticələr əldə olunub.

Qrafik 1 Qlobal İnnovasiya İndeksinin Azərbaycan üzrə 3 illik nəticələrini göstərməkdədir.

Qrafik 1: Qlobal İnnovasiya indeksinin nəticələri

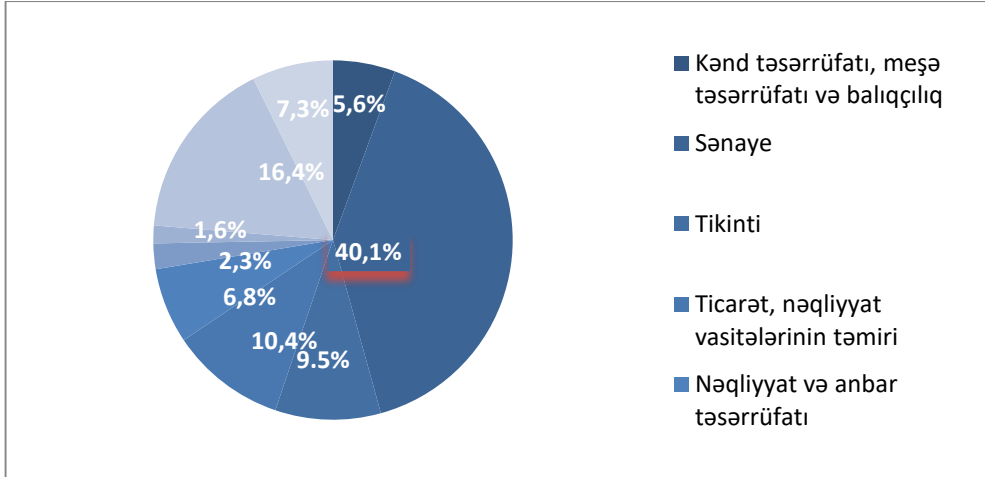

Mənbə: Global Innovation Index 2018, https://www.globalinnovationindex.org/gii_2018_report #- (2016,2017,2018)

Belə ki, 2018-ci ildə 127 ölkə arasından 82 sırada mövqe tutmuşdur. Hansı ki, bu nəticə 2017-ci ilə nəzərən dəyişməz, 2016-cı ilə nəzərən isə 3 pillə irəli olaraq nəticə əldə olunmuşdur. Ötən ilki reytinglə müqayisədə İnstitutlar xüsusilə biznes mühiti ilə bağlı kateqoriyalarda 71-ci sırada yerləşmişdir. İnsan kapitalı və araşdırma kateqoriyasında 100, biznesin inkişafı kateqoriyasında 96-cı sırada yerləşərək 2017-ci il ilə müqayisədə 8 və 10 pillə irəli addımlamışdır. Bundan əlavə olaraq, İnstitutlar kateqoriyasının alt kateqoriyası olaraq “ease of starting business” kateqoriyasında Azərbaycan 15-ci sırada mövqe tutmuşdur. İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları kateqoriyası üzrə 49-cu yer tutmuşdur. Təhsil üzrə 119-cu, təhsilə ayrılmış xərclər üzrə 102-ci, R&D (araşdırma və inkişaf üzrə) 79-cu, R&D xərcləri üzrə 90-cı sırada yerləşməmişdir. Lakin keçən ilki nəticələrə nəzər yetirdikdə bu araşdırma və inkişaf kateqoriyasının keçən illərə nisbətən geri getdiyini görmək olar. Ümumilikdə son 5 ili ölkəmizdə yenilənmənin və dəyişmənin illəri kimi qeyd etmək olar. Bilindiyi üzrə, Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının çox hissəsini neftdən əldə olunan gəlirlərə əsaslanan bir ölkədir. 2015-ci ildən neftin qiymətindəki dəyişmələr və ölkəmizin son 4 ildə üzləşdiyi devalvasiyalar, milli valyutanın

dəyərdən düşməsi iqtisadi geriliyə, iqtisadi gerilik isə birbaşa olaraq ölkədə innovasiya və investisiya prosesinə də təsir etmiş oldu. Respublikamızda innovasiya fəaliyyətinin təhlili üçün bir neçə statistik nəticələrə müraciət etməli oluruq.

Qrafik 2: Ümumi daxili məhsulun strukturu

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi, <https://www.economy.gov.az/article/azerbaycan-respublikasinda-senayenin-inkishafi-haqqinda-2017-ci-ilin-1-ci-rubu-uzre/28197>, (2017)

2017-ci ildə Azərbaycan Respublikasının ÜDM-si 70 135,1 milyon manat olaraq, 2016-cı il ilə müqayisədə ÜDM üzrə 2.7% artım müşahidə olunmuşdur. 2015-ci ildən başlayaraq davam edən, dünya bazarında neftin qiymətində baş verən dəyişikliklər, həmçinin ölkəmizdə manatın dəyərdən düşməsi iqtisadi geriləməyə səbəb olsa da, 2017-ci ildən 2016-cı ilə nəzərən iqtisadi artım 0.1% olmuşdur. Qrafik 2-yə nəzər yetirdikə 2018-ci ildə əsas payın sənaye sektoru olduğu nəzərə çarpır. İnnovasiya siyasətinin əsas əlaqəli olduğu sahə informasiya və rabitə isə son payı təşkil etməkdədir. Azərbaycanda əsas gəlirlərin payı sənaye sahəsi təşkil etdiyindən innovasiya fəaliyyətlərinin əsası da bu yöndə qurulmuşdur. Təbii ki, sənaye sahəsində də əsas sahə neft və neft məhsullarının istehsalından ibarətdir. Bununla da, son illər innovativ investisiyanın tətbiqi əsasən nəticə olaraq neft sənayesində görülmüş, digər sahələrdə isə innovasiyanın tətbiqi yönündə effektiv nəticələr əldə olunmamışdır. Bu isə, öz növbəsində, digər qeyri-neft sahələrində innovativ investisiyanın tətbiqi yönündə tələbin mövcudluğunu göstərməkdədir.

Cədvəl 2: İnnovasiyaların tiplərinə görə sənayedə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər, (min manat)

	2013	2014	2015	2016	2017
Bütün sənaye	13877.2	21534.1	35179.1	27929.0	16135.7
məhsul innovasiyaları	11899.5	13510.4	13685.2	20313.8	10439.6
proses innovasiyaları	1977.7	8023.7	21493.9	7615.2	5696.1
Mədənçixarma sənayesi	8196.6	4133.5	2671.0	179.6	31.7
məhsul innovasiyaları	8052.2	3987.9	2527.5	10.0	1.0
proses innovasiyaları	144.4	145.6	143.5	169.6	30.7
Emal sənayesi	4066.6	17383.6	32492.5	27744.4	16104.0
məhsul innovasiyaları	3847.3	9522.5	11157.2	20303.8	10438.6
proses innovasiyaları	219.3	7861.1	21335.3	7440.6	5665.4
içki istehsalı	136	2089	12792	1911	151.0
məhsul innovasiyaları	136	-	-	-	-
proses innovasiyaları	-	2089	12792	1911	151.0
toxuculuq sənayesi	600	1210	-	1808.3	-
məhsul innovasiyaları	600	1210	-	1808.3	-
poliqrafiya fəaliyyəti	-	-	-	-	350.7
məhsul innovasiyaları	-	-	-	-	350.7
kimya sənayesi	532.8	178.8	199.5	180.7	664.7
məhsul innovasiyaları	350	101	144.6	136.3	637.4
proses innovasiyaları	182.8	77.8	54.9	44.4	27.3
tikinti materiallarının istehsalı	9	-	-	11928.2	-
məhsul innovasiyaları	9	-	-	11928.2	-
maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı	-	-	-	-	1415.0
məhsul innovasiyaları	-	-	-	-	1415.0
maşın və avadanlıqların istehsalı	113.5	12667.0	15871.2	8227.7	12525.1
məhsul innovasiyaları	77.0	8209.5	10608.7	5508.7	7205.7
proses innovasiyaları	36.5	4457.5	5262.5	2719.0	5319.4
məbellərin istehsalı	348.1	-	399.9	922.3	676.3
məhsul innovasiyaları	348.1	-	399.9	922.3	676.3
maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri	5.0	82.1	3229.9	2766.2	167.7
məhsul innovasiyaları	5.0	2.0	4.0	-	-
proses innovasiyaları	-	80.1	3225.9	2766.2	167.7

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, <https://www.stat.gov.az/source/industry/> (02.04.2019)

Təbii ki, son illərdə dövlətimiz tərəfindən qeyri-neft sahəsinə edilmiş diqqət nəzərə çarpacaq dərəcədədir. Lakin qeyri-neft sahəsində mühüm nəticələr əldə etmək

üçün əlavə diqqətə ehtiyac vardır. Belə ki, Cədvəl 2- dən də göründüyü üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin əsas payını emal sənayesi təşkil etmişdir. Emal sənayesində isə 2017-ci ildə maşın və avadanlıqlardan başqa metalların hazırlanması və maşın və avadanlıqların istehsalı əsas üstünlüyü təşkil etməkdədir. Emal sənayesində ən az payı isə içki istehsalı olmuşdur. Əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, içki istehsalı ən yüksək nəticə 2015-ci ildə əldə olunmuşdur. İnnovasiyanın içki istehsalında illər üzrə əsas azalma səbəbini ölkəmizdə son illərdə içki qiymətlərindəki artımla əlaqələndirmək olar. İçki məhsullarındakı qiymət artımı onlara olan tələbi azaltmaqda və əlaqəli olaraq isə gəlirlərin azalması yönündə innovasiyaların tətbiqində də geriləmə ilə nəticələnmişdir. Cədvəl 2-ə nəzər yetirdikdə 2013-cü ildən 2014-cü ilə mədənçıxarma sənayesinin artırıldığını, lakin sonrakı illərdə tədricən azaldığını qeyd etmək olar. 2014-cü ildən dünyada neftin qiyməti ilə başlayan iqtisadi geriləmə, ölkəmizdə əsas mədənçıxarma sənayenin isə neftin təşkil etməsi, neftdən əldə olunan gəlirlərin azalması illər üzrə tədricən bu sahəyə ayrılan innovasiyalara təsir etmişdir. Emal sənayesindən sonra, kimya sənayesinin 2017-ci üzrə əsas pay təşkil etdiyini və illər üzrə artıdığını Cədvəl 2-dən müşahidə etmək olar. 2014-cü ilin ölkəmizdə sənaye ili kimi qeyd olunması, sənaye texnologiya parklarının yaradılması, sahibkarlıq fəaliyyətinə vergilərin tətbiqində verilən imtiyazlar, güzəştlər, stimullaşdırıcı tədbirlər kimya sənayesinin irəliləyişinə və texnoloji innovasiyaların tətbiqinə səbəb olmuşdur. Belə ki, Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının, Balaxanı Sənaye Parkının yaradılması və həmin parklarda 32- yə yaxın rezidentlərin fəaliyyəti və bir çox hissəsinin kimya sənayesi, əczaçılıq məhsulları, maşınqayırma məhsulları, elektron, cihaz, maşın və avadanlıqların istehsalı, mebel istehsalı, çap-poliqrafiya məhsullarının istehsalı təşkil etməkdədir. Sənaye parklarında sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki və hüquqi şəxslər 7 il müddətinə əmlak, mənfəət, torpaq, əlavə dəyər vergisindən və gömrük rüsumlarından azad edilmişdir. Bundan əlavə, ölkəmiz kimya sənayesinin inkişafının təmin edilməsi yönündə müvafiq maddi

resurslarla zəngindir. Məhz qeyd olunanlara əsasən kimya sənayesində irəliləyişlər müşahidə olunmuşdur.

Cədvəl 3: Yenilik səviyyəsinə və iqtisadi fəaliyyət növlərinə görə innovasiya məhsulunun həcmi, (min manat)

	2013	2014	2015	2016	2017
Sənaye - cəmi	11 634	12318.5	929.7	35746.9	14676.7
Mədəncixarma sənayesi	326	-	-	129.6	-
Emal sənayesi	11 308	12318.5	929.7	35617.3	14676.7
ondan:					
qida məhsullarının istehsalı		-	-	402.5	589.5
içki istehsalı	-	3973	758	41.5	-
toxuculuq sənayesi	8933	3098.8	...	12845.1	-
geyim istehsalı				5212.8	
dəri və dəri məmulatlarının, ayaqqabıların istehsalı				48.0	
kimya sənayesi	465,5	0.3	13.4	522.4	1705.1
tikinti materiallarının istehsalı	1159	-	-	6586.0	-
metallurgiya sənayesi				500.0	2176.0
maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı		-	-	9112.8	-
kompüter və digər elektron avadanlıqların istehsalı	-	5100.6	-	-	9990.3
maşın və avadanlıqların istehsalı	238,4	145.8	158.3	174.9	215.8

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, <https://www.stat.gov.az/source/industry/> (02.04.2019)

İqtisadi fəaliyyət növlərinə görə innovasiya məhsulunun həcmi Cədvəl 3-də təsnif olunmuşdur. Belə ki, ümumilikdə sənaye sahəsində innovativ məhsulun payı son ildə dəyişikliklər baş vermişdir. 2013-cü ildən 2014-cü ilədək artmasına baxmayaraq 2015-ci ildə ən az səviyyəyə enmiş, lakin 2016-cı ildən 2017-ci ilədək yenidən artım olmuş, 2017-ci ildə azalma qeydə alınmışdır. Təbii ki, 2017-ci ildə innovativ məhsul istehsalının həcmnin azalması səbəbi olaraq iqtisadi vəziyyəti nəzərə almaq lazımdır. 2017-ci ilin birinci yarısından ölkəmizdə devalvasiyanın qeydə alınması, inflyasiyanın artımının olması, sərt pul siyasətinin həyata keçirilməsi ümumi innovasiya məhsulunun həcmnin azalmasına gətirib çıxarmışdır. Ümumi olaraq

cədvələ nəzər yetirdikdə isə 2013-cü ildən əsas artım payının toxuculuq sənayesinə düşdüyünü qeyd etmək olar. 2010-cu ildən ölkəmizdə həyata keçirilən qeyri-neft sektorunun inkişafının təmin olunması məqsədi ilə qəbul olunmuş qərar və strategiyalar nəticəsində qeyri-neft sənayesi kimi yüngül sənayenin əsas hissələrindən toxuculuq sənayesində innovasiya məhsulunun həcmi artmışdır. Təbii ki, qeyd olunan nəticəyə əsas səbəblərdən biri 2016-cı ildən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən sərəncamı verilən, 2017-ci ildən Sumqayıt Kimya sənaye parkının rezidenti statusunu qazanan Azərxaçça ASC-nin yaradılması olmuşdur.

Əlavə 1 sənaye sahələri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin maliyyələşmə mənbələrini göstərməkdədir. Qeyd olunan cədvəldən əsas nəzərə çarpan məqam texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin əsas maliyyələşmə mənbələri müəssisələrin öz hesabına təşkil olunmasıdır. Bu hal isə ölkəmizdə innovasiyaların tətbiqində müəssisələrin üzərinə daha çox yük düşdüyünü təsdiq edir. Belə ki, müəssisələr, xüsusilə, kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin innovasiyaların tətbiqinə daha meyillidirlər. Lakin müvafiq innovativ məhsulların istehsalı müasir texnoloji avadanlıqlar tələb edir. Yeni texnoloji avadanlıqların ölkəmizə gətirilməsi isə əlavə maliyyə mənbələrinə ehtiyacı artırır və çox zaman yeni yaranmış kiçik və orta səviyyəli müəssisələrin əlavə vəsaiti qarşılamağa gücü çatmır. Bu halda bir neçə vasitələrdən istifadə etmək olar ki, bunların əsasını dövlət, xarici investisiyalar və büdcədən kənar fondlar təşkil edir. Ölkəmizdə xarici və daxili investisiyaların təşkilində, həmçinin sahibkarlıq fəaliyyətinə dəstək yönündə tətbiq olunan siyasət hər kəs tərəfindən məlumdur. Lakin innovasiya sahəsinin irliləyişində dövlətimizin ayırdığı maliyyə mənbələri çox azdır. Belə ki, Əlavə 1-ə əsasən dövlət büdcəsi hesabına maliyyələşən sənaye sahəsinin emal sənayesi olduğu və onun da 2013-cü ildə tətbiq olunduğuna nəzər yetirmək olar. Emal sənayesində əsas payın neft emalı təşkil etdiyini nəzərə alaraq, ümumilikdə qeyd olunan payın çox azlıq təşkil etdiyini, qeyri-neft sənayesinə isə dövlət tərəfindən innovasiya fəaliyyətinə daha çox dəstəyin tələb olunduğunu qeyd etmək olar.

Ümumilikdə, innovasiya siyasətinin tətbiqində bir çox problemlər yaranmaqdadır. Bunun ən başlıca səbəbi, mövcud bir innovasiya siyasətinin olmaması və pərakəndəliyin yaranmasıdır. Belə ki, dövlət tərəfindən sahibkarlığın inkişafı yönündə maliyyə xərcləri, investisiyalar, subsidiyalar ayrılsa da, onun innovasiya yönümlü tətbiqinin olub olmadığı araşdırılmır. Çox zaman isə ayrılan vəsaitlər innovativ məhsulların və ya proses, məhsul təkmilləşdirilməsinə yönəldilmir. Bunun isə əsas səbəbi maliyyə azlığından irəli gəlir. Əlavə 1-də digər nəzərə çarpan məqam isə tikinti sahəsinə edilmiş texnoloji innovasiya mənbələrinin əsasını xarici investisiyaların təşkil etməsidir. Belə ki, ölkəmizdə tikinti materialları resurslarının mövcudluğu, dövlətimizin turizm sektorunun inkişafı və ölkəmizin, xüsusilə, paytaxt Bakının yenilənməsi və müasir konstruksiyalarla dəyişdirilməsi məqsədi həyata keçirdiyi layihələr, müvafiq stimullaşdırıcı tədbirlərin keçirilməsi və tikinti sahəsinin inkişafının Azərbaycan üçün potensial sahə olduğundan innovasiya üzrə maliyyələşmədə xarici investisiyaların üstünlük təşkil etməsinə səbəbdir. Təbii ki, qeyd olunan nəticələrin yaranmasında bir neçə səbəb mövcuddur. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına nəzərən sənaye müəssisələrində innovasiyalara mane olan amillər aşağıdakı şəkildə təsnif olunmuşdur:

- İqtisadi amillər
 1. Öz maliyyə mənbəyinin yetərsiz olması
 2. Dövlət tərəfindən edilən dəstəyin yetərli olmaması
 3. Bəzi yeni məhsullara qarşı tələbin araşdırılmasının vaxt və xərc əsaslı olması
 4. İnnovativ tətbiqli məhsulların dəyərinin yüksək olması
 5. İnnovasiya əsaslı məhsul buraxılışının risk təşkil etməsi
- İstehsal amilləri
 1. Ölkəmizdə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olanların innovasiya tətbiq etmə qabiliyyətinin az olması
 2. Mövcud kadrların innovasiya fəaliyyətinin tətbiqinə uyğunlaşmaması

- Digər səbəblər
 1. İnnovasiya fəaliyyətinin təşkil edilməsi yönündə mövcud qanunvericiliyin, normativ hüquqi aktların olmaması
 2. İnnovasiya fəaliyyətinin təşkilinin ciddi araşdırma və tədqiqat əsaslı olması
 3. İnnovasiya fəaliyyətinin təşkilinin tətbiqində daim dəyişikliklərin mövcud olması
 4. İnnovasiya əsaslı vəsait və vasitələrin olmaması, texnoloji avadanlıqların istifadəsinin az olması (<https://www.stat.gov.az/source/industry/>, 02.04.2019).

Qeyd olunan təsnif etmədən də aydın olur ki, ölkəmizdə innovasiyaların sahibkarlar tərəfindən tək başına tətbiqi kifayət edici nəticələr verməyəcəkdir. Dövlətimizin bu yöndə inkişafın təminatı yolunda bir neçə ciddi addımlar atılmalıdır. Siyasət və strategiyaların əsas hədəf planı innovasiya siyasəti olmaqla yanaşı, sahibkarlığın inkişafı, investisiya prosesinin təkmilləşdirilməsi kimi məsələlər də nəzərə alınmalıdır. Ümumiyyətlə, sənaye müəssisələrində innovasiyalara mane olan amillərə nəzər saldıqda bir çox səbəblərin aradan qaldırılma biləcək səbəblər olduğunu görmək olar. Xüsusi ilə, öz pul vəsaitinin kifayət qədər olmaması, dövlət tərəfindən maliyyə yardımının kifayət qədər olmaması, yeni texnologiyalar haqqında informasiyanın çatışmaması kimi səbəblər dövlət tərəfindən maliyyələşmə təşkil edərək, stimullaşdırıcı fəaliyyətlər tətbiq edərək həll olunabiləcək məsələlərdir. Əlavə olaraq, satış bazarları haqqında informasiyanın çatışmaması, müəssisələr tərəfindən yeniliklərin qəbul edilməməsi kimi problemlərdə isə əsas yük sahibkarların üzərinə düşməkdədir. Çünki, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan bir müəssisə böyümənin və gəlirlərin artımını təmin etmək üçün mütləq şəkildə araşdırma və tədqiqat işləmlərinə xüsusi xərcləmələr ayırmalıdır. Əlavə olaraq, ölkəmizdə kiçik sahibkarlıq müəssisələrin yerli bazarla kifayətlənməsi, xarici bazarda iştirak üçün xüsusi fəaliyyətlərin tətbiq etməsinə meyilli olmaması da innovasiyaların tətbiqini ləngidən amillərdəndir. Belə ki, xarici ölkələrdə artıq onlayn ticarət, satış adi bir hala çevrildiyi halda ölkəmizdə e-ticarətin, satışın tətbiqində sahibkarlıq səviyyəsində istənilən qədər

nəticə əldə olunmamaqdadır. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatında qeyd olunan amillər, dəyişikliyin və yeniliyin ölkəmizdə tətbiqinə ehtiyacın yarandırğını və innovasiya sahəsinə mütləq şəkildə diqqətin ayrılmasını təsdiq edir. Hal-hazırda ölkəmizdə innovasiya siyasətinin formalaşdırılmasına ehtiyac illər getdikcə artmaqdadır. Çünki müəssisələr, yerli sahibkarlar innovasiya prosedurunun tətbiqində çətinliklər yaşamağa və innovasiya fəaliyyətinin tətbiqində vaxt keçdikcə maraq dairəsinin itirilməsi halı müşahidə olunur. Bu halın artması isə bir müddət sonra dövlətimizə əlavə yükün yerli sahibkarların qorunması və fəaliyyətlərinin davam etdirilməsi yönündə əlavə maddi vəsaitin tətbiq olunmasına səbəb olacaqdır. Çünki, hal-hazırda, daim inkişaf edən, qloballaşan və ölkə iqtisadiyyatında mühüm rola çevrilən korporativ şirkətlərin innovasiyanın və yeniliyin tətbiqindən uzaqlaşdığı halda necə bir böhranla üzləşdiyinin şahidi olmuşuq. Bu hallarda isə iri şirkətlərin xilas olunmasına dəstək yükü yenə dövlətlərin üzərinə düşmüş olur. Bu kimi, risklərin azaldılması və ölkə iqtisadiyyatında yerli, Azərbaycan brendi innovativ məhsullarının yerli sahibkarlar tərəfindən istehsalının, ölkə rifahının təminatı üçün dövlət tərəfindən innovasiya siyasətinə olan maraq əhatəsi genişləndirilməlidir.

2.3. Azərbaycanda innovativ investisiya fəaliyyətinin təhlili

Azərbaycan bir ölkə kimi müstəqillik əldə etdikdən sonra əsas iqtisadi nailiyyətləri neft-qaz sektorunda qazanmış və bu sahədə dünya bazarında öz mövqeyini tutmuşdur. Təbii ki, əsas investisiya fəaliyyətləri neft-qaz sektoruna edilmişdir. Belə ki, 1994-cü ilin 20 sentyabrında ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə "Əsrin müqaviləsi"-nin imzalanması, dünyanın 8 ölkəsinin, 13 beynəlxalq neft şirkətlərinin bu layihə sayəsində birləşməsi Azərbaycanın bir ölkə kimi iqtisadi dirçəlişin əldə edilməsinə səbəb olmuşdur. Bundan əlavə "Cənub Qaz Dəhlizi", TANAP və TAP qaz boru kəmərləri layihələri neft-qaz sektoruna böyük investisiyaların cəlb edilməsinə səbəb olmuşdur. Lakin bilindiyi üzrə, illər keçdikcə bir sahədən asılılıq yaranmağa başlamışdır ki, hansı ki, bu hal ölkələrin "holland

sendromu” ilə üzləşməsinə səbəb olmaqdadır. Neft sahəsində asılılığın mövcudluğu ölkələr üçün iqtisadi problemlərlə üzləşməsinə, gəlirlərin və rifah halın azalmasına səbəb olmaqdadır. Son illərdə neftin qiymətindəki azalma ilə ölkə iqtisadiyyatına etdiyi mənfi təsir hiss edilmişdir. Neftdən əldə olunan gəlirlərin yenidən neft-qaz sahəsinə investisiya kimi yatırılması, gəlirlərin effektiv şəkildə idarə olunmaması son illərdə iqtisadi cəhətdən çətinliklərlə qarşılaşmağımıza səbəb olmuşdur. Məhz bu asılılığın aradan qaldırılması, digər sahələrdə inkişafın təmin edilməsi məqsədi ilə qeyri-neft sahəsinə son illərdə dövlətimiz tərəfindən xüsusi diqqət ayrılmışdır. Hal-hazırda, qeyri-neft sektorunun inkişafının təminatı isə doğru innovasiya və investisiya siyasətinin tətbiqindən aslıdır. Bilindiyi kimi, innovasiyanın tətbiqi, innovativ investisiyanın effektiv şəkildə həyata keçirilməsi üçün 3 əsas göstərici qeyd olunmaqdadır. Onlar aşağıdakı kimi təsnif olunur:

- Təhsil
- Elm
- İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları

Azərbaycanda innovativ investisiya fəaliyyətinin təhlilinə nəzər yetirərkən qeyd olunan 3 sahəni də araşdırmaq, həmin sahələrə edilən investisiyaları təhlil etmək lazımdır. Məhz bunun üçün dövlət büdcəsinin gəlirlərinin və xərclərinin araşdırmasını təhlil etmək lazım gəlir. Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin illik gəlir və xərcləmələrində təhsil və elm sahəsinə ayrımlar illər üzrə müşahidə olunmuşdur. Lakin digər vacib bir nüans informasiya kommunikasiya texnologiyalarına büdcədən müvafiq ayrımlar edilməməsidir. Müasir dövrdə, informasiya kommunikasiya texnologiyaların inkişafının təmin olunmasında dünya ölkələrinin geniş marağı bilinməkdədir. Bununla birlikdə, ölkəmizdə də informasiya kommunikasiya texnologiyalarının inkişaf etdirilməsində müvafiq maliyyə dəstəyinə ehtiyac yarandığını qeyd etmək olar. Cədvəl 5-ə nəzər salsaq, 2013-cü ildən dövlət gəlirləri və xərcləri azalmağa doğru meyillənmişdir. Ümumilikdə, xərclərdə azalma baş versə də, təhsil və elm xərclərində 2017-ci ildə cüzi azalma qeydə alınmışdır. Mədəniyyət,

incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və digər kateqoriyalara aid edilməyən sahədə fəaliyyət üzrə 2016-cı ildə ən yüksək həddə çatdırılmış, lakin 2017-ci ildə 3 dəfəyə qədər azalmışdır.

Cədvəl 5: Dövlət büdcəsinin gəlir və xərcləri (milyon manat)

İllər	2013	2014	2015	2016	2017
Gəlirlər - cəmi	19496.3	18400.6	17498.0	17505.7	16516.7
Xərclər-cəmi	19143.5	18709.0	17784.5	17751.3	17538.0
Təhsil	1437.7	1553.9	1605.1	1754.4	1742.8
Elm	117.0	124.2	113.2	110.2	109.8
ümumi daxili məhsula nisbətən, faizlə	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
dövlət büdcəsinin xərclərinə nisbətən, faizlə	0,6	0,7	0,6	0,6	0,6
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və digər kateqoriyalara aid edilməyən sahədə fəaliyyət	274.9	294.0	272.4	687.4	253.3
Tədqiqat və işləmələrə çəkilən daxili xərclər:					
milyon manat	122	123,8	120,9	124,7	129,9
ümumi daxili məhsula nisbətən, faizlə	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Tədqiqat və işləmələrdə istifadə olunan əsas vəsaitlər	107,2	122,2	114,2	129,5	157,4

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, <https://www.stat.gov.az/search/?q=b%C3%BCdc%C9%99+x%C9%99rcl%C9%99ri> (12.04.2019)

2017-cı ildən Formula-1 yarışlarının keçirilməsi ilə əlaqədar mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və digər kateqoriyalara aid edilməyən sahədə fəaliyyət üzrə xərclər ən yüksək həddə çatmışdır. Lakin ümumilikdə, cədvəl 5-ə nəzər yetirdikdə xərclərin illər üzrə azaldığını qeyd etmək olar. Tədqiqat və işləmələrə çəkilən xərclərdə və istifadə olunan əsas vəsaitlər ilbəil artığı müşahidə olunsa da, lakin ümumi daxili məhsula nisbətən faizlə dəyişməz olaraq qalmış və pay çox az nisbət olaraq təşkil edilmişdir. İllər üzrə azalmanın əsas səbəbi olaraq son dövrlərdə ölkəmizin qarşılaşdığı iqtisadi durumla əlaqələndirmək olar.

Cədvəl 6-ə nəzər saldıqda iqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalara nəzər saldıqda sənaye sahəsinin payının üstünlük təşkil etdiyini qeyd etmək olar. 2015-ci ildə Avropa Oyunlarının keçirilməsi, 2017-ci ildə Formula-1 və İslam Oyunlarının keçirilməsi ölkəmizdə bu illər ərzində mədəniyyət, incəsənət,

istirahət və əyləncə sahəsində edilən xərcləmələrə və investisiyalarda artıma səbəb olmuşdur. Bilindiyi üzrə isə sənaye sahələri arasında neft sənayəsi əsas paya sahibdir. Əlavə olaraq sənaye sahəsinə ayrılan investisiyanın 2013-cü ildən 2017-ci ilə kimi artdığını müşahidə etmək olar. Lakin innovasiya fəaliyyəti ilə birbaşa əlaqəli olan informasiya və rabitə, təhsil, peşə, elmi, texniki fəaliyyət sahələrinə investisiya ilbəlil azalmaqdadır. İqtisadi geriləminin mövcudluğu, gəlirlərin azalması kimi səbəblər innovativ fəaliyyətə yönəldilmiş investisiyanın azalmasına səbəb olsa da, lakin nəzərə almaq lazımdır ki, elm, təhsil iqtisadi dirçəlişin, davamlı böyümənin, dayanıqlı iqtisadiyyatın təminatında mühüm rola malikdir. Əlavə olaraq, dövlət büdcəsinin xərclərində İKT sahəsinə diqqətin az olması, rabitə kimi qeyd olunması, investisiya xərcləmələrində informasiya və rabitə kimi məbləğin ayrılması İKT, investisiya və innovasiya kimi fəaliyyətin geniş təhlilinin edilməsində problemlər yaradır. Problemin əsas mənbəyi isə qeyd olunan pərakəndəliyin mövcudluğu hesabatlılığın tam təmin olunmamasına səbəb yaradır. Bu isə sahələrə diqqətin daha çox ayrılmasının tələb yarandığının bir nümunəsidir. İnnovativlikdə birincilik qazanmış ölkələrin dərəcələrində müqayisədə Azərbaycanda investisiyaların qeyri-neft sahələrinə ayrılma paylarında təhsilə, elmə, innovativ texnologiyalara diqqət mütləq şəkildə artırılmalıdır. Belə ki, xərclərin və investisiyaların azalması elmdə, təhsildə və İKT sahəsində göstəricilərin də mənfi yönə meyillənməsinə səbəb olmuşdur.

Cədvəl 6: İqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitala yönəldilmiş investisiyalar (min manat)

Göstərici	2013	2014	2015	2016	2017
Sənaye	7,499,599.6	7,639,549.0	8,499,872.4	9,949,802.3	10,610,121.9
Emal sənayesi	888,939.3	644,551.4	482,917.6	424,367.6	652,627.2
İnformasiya və rabitə	200,673.5	157,480.2	335,286.1	199,371.5	171,897.4
Peşə, elmi və texniki fəaliyyət	57,061.0	34,015.7	12,799.1	7,783.1	5,988.3
Təhsil	770,868.3	507,433.6	307,767.2	197,774.7	158,022.0
İstirahət, əyləncə və incəsənət sahəsində fəaliyyət	619,050.9	1,645,059.3	365,283.5	69,307.4	134,896.9

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, <https://www.stat.gov.az/> (12.04.2019)

Əlavə 2 elmin, təhsilin, İKT-nin əsas göstəricilərini əhatə etməkdədir. Əlavə 2-yə əsasən qeyd etmək olar ki, tədqiqat və araşdırmalar yerinə yetirən təşkilatların, tədqiqat və araşdırmalarla məşğul olan heyətin, akademiklərin, tədqiqat və araşdırmaları yerinə yetirən təşkilatların, tədqiqat və araşdırmalarla məşğul olan heyətin, ali məktəblərin elmi pedaqoji işçilərinin, tədqiqat və araşdırmaları yerinə yetirən və elmlər dərəcəsi olan elmlər doktorlarının, ali məktəblərin elmi pedaqoji işçilərinin, tədqiqat və araşdırmaları yerinə yetirən və elmlər dərəcəsi olan fəlsəfə doktorlarının, ali məktəblərin elmi pedaqoji işçilərinin sayı ümumilikdə azalmaqdadır. Artma müşahidə olunan nəticələr isə bir- birilərinə nisbətdə çox az olmaqdadır. Əlavə olaraq, təhsil müəssisələrinin sayı, fəlsəfə doktorlarının hazırlanması proqramını və elmlər doktorlarının hazırlanması proqramının həyata keçirilməsi və İKT-nin inkişaf indeksi yönündə Əlavə 2-də qeyd olunmuş nəticələr ümumi nisbətdə azalmaya meyilli olduğunu qeyd etmək olar. Xüsusilə tədqiqat işləri ilə bağlı nəticələrin azalması innovasiya fəaliyyətinin artırılmasına mənfi təsir edən faktordur. Tədqiqat və araşdırmaları yerinə yetirən təşkilatların sayı 2013-cü ildə 140 olmuş, 2014-2015-ci illərdə bu say artmış, lakin 2016-cı ildən azalmağa başlamışdır. Tədqiqat və araşdırmalarla məşğul olan heyətin sayı da müvafiq olaraq eyni illərdə artım və azalma müşahidə olmuşdur. Bu nəticələrə nəzərən isə elm üzrə əsas göstəricilərdə azalma müşahidə olunur. Cədvəldə əldə olunan nəticələrə əsasən qeyd etmək olar ki, bir sahəyə edilən investisiya və xərcləmələr həmin sahədə inkişaf göstəricilərinin də əldə olunmasına səbə olur. Belə ki, 2013-cü ildən 2017-ci ilədək innovativ yönümlü sahələrə edilən investisiyaların az pay təşkil etməsi və bu payın əsasən dövlət tərəfindən ödənilməsi həmin sahələrdəki sayların da azalmasına səbəb olmuşdur. Misal üçün, İsveçrə dünyada alimlərin, akademiklərin ölkəsi kimi tanınmaqdadır. “Global Innovation Index 2018” hesabatına əsasən 2011-ci ildən 2018-ci ilədək İsveçrə 1-ci yeri tutmaqda davam edir. İlk olaraq İsveçrə bir ölkə kimi elmi fəaliyyətlərdə iştirakda dünyada liderlik edən ölkələrdəndir. İsveçrə elmi məqalələrinin, elmi nəşrlərinin beynəlxalq səviyyədə tanınmasında ABŞ və

Niderlandla birlikdə ilk üçlükdə iştirak edir (The Global Innovation Index, 2018: s. 17). İsveçrədə yaradılmış Elmi Araşdırmalar üçün Milli Fond, Texnologiya və İnnovasiya Komitəsi onun innovasiya və elm sahəsində iri addımlar atmağa nail olunmasında rolu olmuşdur. Belə ki, 1952-ci ildə yaradılan, Elmi Araşdırmalar üçün Milli Fond 70000-dən çox elmi araşdırmalara dəstək olmuş, 20000-dən çox cavan araşdırmacıların xaricdə tədqiqat sahəsində fəaliyyət göstərməsinə dəstək olmuşdur. “Global Innovation Index 2018” hesabatına əsasən İsveçrə ÜDM-nin 5.1%-ni təhsilə, 3.4%-ni araşdırma və tədqiqata sərf etmişdir. Dünya İqtisadi formu İsveçrəni hesabatında "super innovators" olaraq qeyd etmiş və 82.1 balla Almaniya və ABŞ-dan sonra 3-cü yerdə yerləşmişdir (Klaus Schwab, World Economic Forum, 2018: s. 21). Lakin öz ölkəmizdə akademiklərin sayı 2013-cü ildən 2017-ci ilədək yalnız 24 say artmışdır. Bu isə dünya ölkələrində müqayisə ilə çox az bir saydır. 2017-ci ildə əhalinin sayı 9810,0 min nəfər olmuşdur. Bu isə o deməkdir ki, təqribi hesabla 130000 nəfərə 1 akademik düşür. Qeyd olunan ölkələrlə Azərbaycanı müqayisə etdikdə əsas fərqi innovativ investisiya sahələrinə dövlər tərəfindən ayrılan büdcə və diqqətin olduğunu aydınlaşdırmaq asanlıqla mümkündür. Təbii ki, elm sahəsinə edilən investisiyaların azalması tədqiqat və araşdırma fəaliyyətində olan motivasiyanın da azalmasına və bu sahəyə olan meyilliyinin itirilməsinə səbəb olmuşdur. Ölkəmizdə son illərdə bu sahələrdə olan geriləmənin problemlərini araşdırmalı olduqda aşağıda təsnif olunan bir neçə səbəblə üzləşmiş olacağıq:

- İllər üzrə əldə edilmiş gəlirlərin müvafiq şəkildə paylanmaması və neft-qaz sənayesi və emalına daha çox diqqətin ayrılması qeyri-neft sahəsinin iqtisadiyyatımıza təsirini azaltmışdır. Beləliklə də, 2014-cü ildən neftin qiymətindəki dəyişikliklər dövlət gəlirlərinin azalmasına, iqtisadi çətinliklərin yaranmasına səbəb oldu. Əlavə olaraq ölkə iqtisadiyyatının devalvasiya, inflyasiya problemləri ilə üzləşdi. İqtisadiyyatda baş verən bu ciddi dəyişikliklər isə qeyri-neft sahəsinə yanaşmada mühüm addımlar atılmasının tələbdən çox vacib bir hal aldığı sübut edilmiş oldu.

- Qeyd olunanlara əsasən isə 2015-ci ildən qeyri-neft sənayesində irəliləyişin əldə edilməsi yönündə tədbirlər həyata keçirilmişdir. 2016-cı ildə Strateji Yol Xəritəsinin təsdiqlənməsi kimi tədbirlər planının qüvvəyə minməsi qeyri-neft sənayesinin inkişafında vacib elementlərdəndir. Lakin bir nüansı nəzərə almaq lazımdır ki, tədbirlər planının qurulması və ya strategiyaların təsdiq olunması mühüm addım kimi sayıla bilər, ancaq bu kimi qərar və addımların tətbiqi və icrasını təşkilati baxımdan idarəsi çox çətindir. Qeyri-neft sahəsində atılan addımların müvafiq nəticələrinin əldə edilməsinin, müvafiq orqanlar üzrə hesabatlılığın təmin edilməsi vacibdir.
- İnteraksiya, təhsil və elm sahəsində müvafiq qanunvericilik, normativ hüquqi aktlar mövcud olsa da, innovasiya sahəsinə ayrılmış xüsusi hüquqi qanunvericilik mövcud deyildir. Xüsusilə, ölkəmizdə innovasiya siyasətinin yaradılmasına və nəzarətinə ehtiyac vardır.
- İnnovasiya sahəsində müvafiq normativ hüquqi sənəd və qərarların mövcudluğunun olmaması bu sahədə hesabatlılığın olmamasına, təhlilin-analiz, araşdırmada isə pərakəndəliyinin yaranmasına səbəb olur. Əlavə olaraq, müvafiq yöndə ayrılmış xərcləmələrin tam idarə olunmamasına, ondan effektivliyin əldə olunmamasına səbəb olur. Məsələn üçün: elmə ayrılan xərclər müvafiq strukturlar üzrə bölünür lakin xərcləmələr elm sahəsində inkişafa yönəldilən xərcləmələrdən daha çox təmir-tikinti xərclərinə ayrılır. Bu isə elm sahəsində yeniliyə, yaradıcılığa və innovativliyəmi yoxsa təmir-tikinti işlərinəmi ehtiyacın olduğunu təhlil edilməsini tələb edir. Əlavə olaraq, digər xərclər isə kompüter və onun kimi digər avadanlıqlara ayrılan məbləğdir ki, hansı ki, dünya ölkələrində bu kimi xərcləmələrə vəsait ayrılımları çoxdan irəli səviyyələri addımlamışdır. Belə ki, innovasiya və investisiya xərclərində əsas nüans dünya ölkələrində hansı məqsəd üçün vəsait ayrılmasının təhlilindən ibarətdir. Hal-hazırda, inkişaf etmiş bir çox ölkələr innovasiyanın müxtəlif sahələrində və inkişafında birbaşa maraqlı olan tərəf olmaqdadırlar. Belə

ölkələr daim araşdırmada olub, innovatorların , elmlə məşğul olanları izləyib, onların tələblərinə uyğun maddi yardım və vəsaitlərin təmin olunmasına dəstək verməkdədirlər. Burada əsas nüans ölkələrin innovasiya siyasətinin tətbiqində təyin etdiyi məqsəd və onun təmin edilməsi və maliyyələşməsi yönündə təşkil etdiyi dəstəkdir. Məqsəd və maliyyələşmə vəsaitləri bir-biriləri ilə əlaqələndirilməlidir. Məqsəd və maliyyələşmə vəsaitləri bir-biriləri ilə əlaqələndirilməlidir. Xərcləmələr nə qədər çox məqsədlə əlaqəli olsa, ondan əldə olunacaq kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri də bir o qədər effektiv və faydalı olar.

- Pərakəndəliyin mövcudluğu innovasiya yönümlü investisiya sahəsində təşkilati quruculuğun olmamasına, bu sahənin geri planda qalmasına şərait yaradır. İqtisadiyyat elə bir anlayışdır ki, o bir insanı, cəmiyyəti və ölkəni bir-birinə bağlayan elmdir. Bundan əlavə, iqtisadiyyat bir elm kimi nəzəriyyə kitabları olmaqdan çıxıb, həm də hər bir insanın gündəlik həyatının bir parçasına çevrilmişdir. İqtisadiyyat isə özü bir neçə sahələrə ayrılır ki, onlar bir-biriləri ilə zəncirvari şəkildə bağlıdırlar. Məhz innovasiya və investisiya da bu zəncirin həlqələrindəndir. Ona görə də, innovasiya siyasətində müşahidə edilən geriləmə iqtisadiyyat sahəsinə də təsir etməkdədir. Belə bir fikir yarana bilər ki, innovativlik olmadan da, hər hansı bir sahəyə investisiya etmək mümkündür. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, içərisində yeniliyə və yaradıcılığa yer ayrılmadan edilən investisiya fəaliyyəti dünyanın əldə etdiyi uğur olar və sabah üçün, gələcək üçün bir iləliyiş vəd etməsi çox kiçik bir ehtimaldır. Məhz bu yöndə investisiya siyasətinin tətbiqində innovativ düşüncə və fəaliyyətin rolu çox vacibdir.
- İnnovasiya yönümlü investisiya sahələrinə diqqətin geriləməsi büdcə və maliyyələşmə planlamasının azalmasına, müvafiq xərclərin iqtisadi vəziyyətdən asılı olaraq asanlıqla azaldılıb-artırılmasına səbəb olur. Əlavə olaraq, dövlət büdcəsinin xərcləmələrində innovasiya yönümlü fəaliyyətlərə yer verilməməsi və ya az verilməsi bu sahədə inkişafın təmin edilməsində çətinliklərin

mövcudluğuna şərait yaradır. Misal olaraq: İKT sahəsinə, informasiya və ya innovasiya sahəsinə edilən xərclər müvafiq şəraitdə büdcəyə əlavə oluna və ya olunmaya bilər. Nəzərə alsaqki, Azərbaycan müharibə şəraiti mövcud olan bir ölkədir, dövlətimizin büdcə xərcləmələrində müdafiə kimi xərclər innovasiya kimi sahələrdən daim üstünlük təşkil edir, innovativ yönümlü bir çox sahələrin ölkəmizdə hərbi xərcləmələr kimi xərclərdən geri planda qalmasını anlamaq olar. Lakin bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə müdafiə kimi sahələrdə spesifik problem olmadığından onların innovasiya yönümlü investisiya sahələrinə diqqət ayırmağa vəsaitləri daha çoxdur. Demək ki, innovasiya, texnologiya, İKT, investisiya kimi sahələrdə beynəlxalq səviyyəli uğur əldə etmək yalnız iqtisadi amillərə deyil, həm də coğrafi, siyasi amillərə dayanmaqdadır.

- Maliyyələşmə problemi isə təbii ki, müvafiq olaraq qeyd olunan sahələrdə fəaliyyət göstərmək istəyən çalıışaların sayını azaldır. Əlavə olaraq, ölkəmizdə elm sahəsində fəaliyyət göstərənlərin çox hissəsinin orta yaşlı və ya yaşlı olması bu sahəyə gənclərin marağının az olmasına bir sübutdur. Təbii ki, gənclərin bu sahədə marağının azlığının əsas səbəbi maliyyələşmə problemi, stimullaşdırıcı təşviqlərin olmamasından irəli gəlir. Həmçinin, elm sahəsində gənc alimlərin, tələbələrin iştirakını təmin edəcək və maliyyələşdirəcək müvafiq tədbirlərin də azlığı bu sahəyə marağı olan cavanların da itirilməsinə səbəb olur. Cavan təbəqənin iştirakı, yaradıcılığı olmadan isə bir ölkədə innovativlik və innovasiya yönümlü investisiyadan söz açıla bilməz.

Qeyd olunan təsnifləmədən məlum olur ki, hər bir sahədə olduğu kimi innovativ investisiya sahəsində yenilənmə, inkişaf təminatı bir-birilə zəncirvari əlaqədə olan tədbir və təhlillər planından ibarətdir. Hər bir məsələ geniş şəkildə araşdırılmalı və müvafiq fəaliyyətlər həyata keçirilməlidir. Nəticə olaraq isə məlum olur ki, innovasiya və innovativ investisiya sahəsində inkişaf əldə etmək üçün ilk öncə qeyd olunduğu kimi əlavə tənzimləmələrə, qanunvericiliyə, yeniliyə, əlavə yatırımlara ehtiyac vardır. Nəzərə alsaq ki, iqtisadiyyatın hər bir sahəsi bir-biri ilə əlaqəli və

zəncirvari şəkildədir və iqtisadiyyatın inkişafı bütün sahələrin birgə vəhdəti şəklində inkişafının təmin olunmasından asılıdır, bu yöndə innovasiya və investisiya fəaliyyətlərinin iqtisadiyyatın digər sahələri ilə bağlılığının artırılması vacib bir haldır.

III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA İNNOVASIYA VƏ İNVESTİSIYA SİYASƏTLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Azərbaycanın innovasiya yönümlü investisiyanın cəlbediciliyinin təşviqi

21-ci əsrdə daim yenilənən və inkişaf edən dünyamızda innovasiya artıq yeni anlayış olmaqdan əlavə bir tələb halını almağa başlamışdır. Belə ki, innovasiya günümüzdə elə bir prosesdir ki, o yenilikçiliyi, inkişafı, iqtisadi dəyərin əldə olunmasını təmin edir. İnnovasiya siyasəti artıq ölkələr üçün uzunmüddətli inkişafın təmin olunmasında vacib bir faktora çevrilmişdir. Tələbin daim artan bir hal olduğunu nəzərə alaraq, insanlar daim tələbləri yerinə yetirmək üçün yenilik arayışında olmuşdular. Bununla da günümüzdə texnologiyaya tələb pik həddə çatmış və inkişafın bir parçası olmuşdur. Texnologiyanın, informasiyanın, internetin gündəmdə olduğu və daim inkişaf edərək irəlilədiyi bir dövrdə, innovasiyaların tətbiqi ölkələr üçün iqtisadi rifahın təmin olunmasında qaçınılmaz olmuşdur. Belə ki, innovativ texnologiyanın tətbiq olunduğu bir zavodda mövcud vaxtla və resuslarla daha çox məhsul istehsal etmək mümkün olar. Daha çox məhsuldan əlavə, müasir kommunikasiya və texnologiyalar vasitəsi ilə daha çox alıcı ilə əlaqə qurmaq, onların tələb və istəklərini öyrənmək olar. Bu halda isə həm iqtisadiyyatın əsas ideyasını "mövcud resuslarla maksimum mənfəət" firmalar tərəfindən təmin olunmuş olur, həm də daha çox alıcılarla əlaqədə olub daha çox gəlir əldə etmək şansı qazanılmış olur. Bir sözlə, iqtisadi aktivlik-məhsuldarlıq artır, onun artması ilə iqtisadiyyat böyüyür. Bu qısa misaldan da aydın olur ki, ölkələr innovasiyanın iqtisadiyyatın bütün sahələrində tətbiqinə istəklidirlər və onun inkişafına meyillidirlər. Məhz bu yöndə ölkə iqtisadiyyatına edilən yerli və xarici investisiyaların, yatırımların innovativ yönümlülüyü araşdırılmalı və onların tətbiqində diqqətlə yanaşılmalıdır. İnnovativ investisiya daim aktiv idarəetmə bacarıqları tələb edir. Hal-hazırda innovativ investisiya bağlı ən çox yalnız anlaşılan hissə də bundan ibarətdir. Çünki elə bir innovativ məhsul ola bilər ki, o günümüzdə yox, gələcəkdə hansısa tələbi qarşılasın

və böyük yatırımlarla gəlirlər əldə olunsun və ya elə bir innovativ məhsul ola bilər ki, günümüzün ən çox tələbi ona olar və ondan gəlirlər əldə olunur. Günümüzdə innovasiya fəaliyyəti genişlənərək bir çox iqtisadi sahələrə yayılmaqda davam edir. Belə ki, avtomatlaşdırılmış istehsal ilə, 3D çap etmə ilə, robotlaşma ilə istehsal sahəsinin, orqanların implantasiyası ilə səhiyyənin, virtual məzənnələrlə, elektronik ödəmələrlə maliyyə sahəsinin, süni zəka ilə, artırılmış və virtual gerçəklə, 5G mobil şəbəkələri, simsiz sistemlərlə informasiya texnologiyaları sahənin həyatımızın və iqtisadiyyatı nə yöndə dəyişdiyini asanlıqla təsəvvür etmək olar.

Azərbaycan Respublikasında ölkəmizin davamlı inkişafının təminatı məqsədi ilə müvafiq investisiya siyasəti həyata keçirilir. İntestisiya siyasəti həyata keçirilərkən innovativliyə, texnoloji yeniliklərin tətbiq olunmasına isə xüsusi ilə diqqət ayrılır. 1992-ci ildən investisiya fəaliyyəti daim dövlətimizin gündəmində olmuş, investisiya siyasətinin tətbiqi üçün müvafiq qanunvericilik, normativ hüquqi aktlar qəbul olunmuşdur. Bundan əlavə, ölkəmizə investisiyaların cəlb edilməsi yönündə vergi və gömrük sahəsində də investorlar üçün daha asan tətbiqlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, ölkəmizdə investisiya siyasətinin əsas istiqamətlərini aşağıdakı prioritetlər təşkil etməlidir:

- Qeyri-neft sahələrinin investisiya fəaliyyətlərinin tətbiqində üstünlük təşkil etməsi
- İntestisiya siyasətinin tətbiqi zamanı təsdiq olunan proqramları qısa, orta və uzunmüddətli olaraq ayrılması və müddətlər üzrə iqtisadi əsaslı fəaliyyətlərin təşkil olunması
- İntestisiya siyasətinin təşkilində insan kapitalı faktorunun nəzərə alınması
- İntestisiya siyasətinin texnologiya və elm əsaslı olmalı, yeniliklərə və gündəmin tələbinə uyğun formalaşdırılmalıdır
- İntestisiya siyasəti regional iqtisadi inkişaf üzrə həyata keçirilən siyasət ilə əlaqəli olmalı və ölkəmizdə regional inkişafın təmin edilməsi yönündə dəstək

verici faktor rolunu oynamalıdır (<https://www.economy.gov.az/article/investisiya-siyaseti/21347>, 17.01.2019).

Hal-hazırda ölkəmizdə tətbiq olunan investisiya siyasəti, həmçinin qəbul olunmuş qərar və qanunlar, normativ-hüquqi aktlar, hazırlanmış strategiya, layihə və planlar göstərir ki, Azərbaycan inkişaf etməkdə olan bir ölkə kimi investisiya fəaliyyətinin artımında maraqlıdır. Əlavə olaraq, bilindiyi üzrə Azərbaycan bir çox perspektivli sahələrdə innovativ investisiya potensialına malikdir. Aşağıda qeyd olunmuş sahələr ölkəmizdə innovasiyanın tətbiq oluna biləcəyi investiyaya malik sahələrdir:

- Kimya sənayesi

Azərbaycan kimya sənayesində innovativ investisiyanın tətbiq oluna biləcəyi ən perspektiv sahələrdəndir. Belə ki, günümüzdə dünyada nano-texnologiyaların tətbiqi ilə kimya sənayesində bir çox irəliləyişlər əldə olunmuşdur. Dərman-əcazaçılıq sahəsində yeni innovativ preparatların hazırlanması, aerokosmik, avtomatlaşdırma, mexanika sahələrində istifadə olunan modern plastik materialların istehsalı, genetik kodların araşdırılması, orqanların implintasiyası və s. sahələr kimya sənayesində tətbiq olunan innovasiyalar ilə əlaqədir. Azərbaycanda xüsusi ilə yeni texnologiyaların tətbiqi ilə əcazaçılıq sahəsində, plastik materialların hazırlanmasında innovativ məhsulların dünya bazarına çıxarılması təmin oluna bilər. Hal-hazırda kimya sənayesi texnologiya sahəsi ilə vəhdətli şəkildə irəliləməkdədir. Azərbaycan kimya sənayesinin təmin olunmasında təbii resurslarla zəngin bir ölkə olsa da, lakin nəzərə almaq lazımdır ki, dünyada kimya sənayesində brend kimi tanınmaq üçün ən birinci kimya və texnologiya vəhdətini əlaqələndirmək, dünya bazarına innovativ, texnoloji əsaslı kimyəvi məhsullar çıxarmaq lazımdır.

- Elm və təhsil sahəsi

“Global İnnovation Index 2018” hesabatına əsasən Azərbaycan ÜDM-nin 3%-ni təhsilə, 0.2%-ni araşdırma və tədqiqatlara sərf etmişdir. Dünya İqtisadi Formun (2018) "Beynəlxalq Rəqabətlik Hesabat" na əsasən Azərbaycan isə iqtisadi profilinə

görə 69-cu, innovasiya fəaliyyətinə görə 71-ci yerdədir. Ölkəmizdə elm və təhsilin inkişafına dair alınan qərarlar, qəbul olunmuş normativ-hüquqi aktlar və qanunlar kifayət qədər vardır. Bunun əsasında 2018-ci ildə "Global Innovation Index 2018" hesabatına əsasən ali təhsil üzrə qəbulda 83-cü, elm və mühəndislik sahələrinin məzunlarına görə 33-cü, universitet-istehsal əməkdaşlığı üzrə 33-cü, ali təhsildə aktivlik üzrə 70-ci yerdədir. Qeyd olunanlardan əlavə, bildirmək olar ki, Azərbaycanda gənc nəslin üstünlüyü, həmçinin son 25 ildə təhsilin inkişafı üçün tikilmiş məktəblər, peşə müəssisələri, idman və təhsil mərkəzləri ölkəmizdə təhsilə və elmə yönləndiriləcək innovativ investisiyaların tətbiqinə meyilli olduğunu göstərir. Bundan əlavə 2-ci fəsildə də qeyd olunduğu üzrə təhsilə ayrılan xərclərin az pay təşkil etməsi, dünya ölkələriylə müqayisədə ÜDM-də payının az olması, təhsil və elmə maraq əhatəsinin genişləndirilməsi üçün həm daxili, həm də xarici investisiyalara ehtiyac olduğunu göstərir. Üstəlik, təhsil və elm sahəsi, hal-hazırda, davamlı olaraq yenilənməyə meyilli olan əsas sahələrdən biridir. Elm və təhsil sahəsi daim inkişafı, yenilik, yaradıcılıq tələb edir. Belə ki, bir ölkədə davamlı şəkildə inkişaf mövcuddursa əsas səbəbi təhsil və elmə edilmiş investisiyalardır. Çünki elm və təhsilin üzərində davamlı nailiyyətlər əldə olunmadan yeniliyin, innovasiyanın, texnologiyanın tətbiqi ola bilməz. Məhz buna görə, dünya ölkələri ilə yanaşı, böyük korporativ şirkətlər, firmalar da elmə-təhsilə investisiya etməkdə maraqlıdırlar. Nəzərə alsaq ki, ölkəmiz elmin və təhsilin inkişafının təminatında potensiala sahib ölkələrdəndir, bu yöndə həm xarici, həm də daxili investisiyaların edilməsinə də şərait yaradıla bilər.

- **İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları**

Azərbaycan informasiya kommu-nikasiya texnologiyalarının girişinə, istifadəsinə görə 63 və 56-cı yerlərdə, dölet onlayn xidmətinə elektron səviyyədə iştiraka görə 47-ci səviyyədə yerləşib. Lakin nəzər almaq lazımdır ki, hal-hazırda dünyada İKT inkişaf həddi durmadan artır. Belə ki, telefon proqramlarının, sosial mobil şəbəkələrinin, siber təhlükəsizliyin, robotlaşmanın, suni zəkanın, artırıl-

mış gerçəklik kimi texnologiyaların inkişafı sürətlə dəyişməkdə və artmaqdadır. Məhz qeyd olunanları nəzərə aldıqda ölkəmiz İKT-nin təminatının bir parçası olmaqdan geri qalır. Lakin Azərbaycanın bir ölkə kimi investisiyaların tətbiq olunmasında yetirdiyi açıq qapı siyasəti, vergiləndirmə xaricdən gələ biləcək investisiyaların qəbul olunmasında maraqlı tərəf olduğunu göstərir. Ölkəmizin həm coğrafi mövqeyinə, həm iqtisadi fəaliyyətinə, həm cavan kadrların çoxluğuna görə İKT sahəsində bir çox innovasiya yönümlü investisiyalar tətbiq etmək mümkündür. Əlavə olaraq, bu sahədə ölkəmizdə əsaslı dəyişikliklər olmadığından xarici investitorlara vergi və gömrük məsələlərində xüsusi güzəştlərin tətbiqi, xarici sahibkarların fəaliyyət göstərməsi üçün müvafiq stimullaşdırıcı fəaliyyətlərin tətbiqi ölkəmizdə daha asan şəkildə İKT sahəsində irəliləyişlərin əldə olunmasına səbəb olacaqdır. Əlavə olaraq yerli sahibkarlara həm daxili, həm də xarici mənbələrdən maliyyə dəstəyin edilməsi də bu sahədə Azərbaycan brendinin yaradılmasına kömək olacaqdır.

- Energetika

Ölkəmizdə neftdən və qazdan əldə olunan enerji məlumdur. Lakin hal-hazırda inkişaf etmiş ölkələr neft və qazın tükənən sərvət olduğunu, tullantılarının təbiətə verdiyi ziyanı nəzərə alaraq alternativ enerji mənbələrin yaradılmasında və istifadəsində, ona investisiya qoyulmasında maraqlıdılar. Azərbaycan da bir ölkə kimi bərpaoluna bilən enerji mənbələri ilə zəngin ölkədir. Külək enerjisi, su ilə əldə olunan enerji, günəş şüalarından əldə edilən enerji, dəniz kimi enerji mənbələri ölkəmizdə mövcuddur. Azərbaycanın coğrafi cəhətdən, iqlim şəraiti ilə, ekoloji mühiti ilə enerji kimi resurslardan istifadə etməyə imkan verir. Əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, günümüzdə ən aktual məsələlərdən biridə enerji istehsalından əlavə, enerjinin qorunub, saxlanmasını təmin etməkdir. Mövcud potensialdan istifadə edərək, enerji istehsalının təmin edilməsi gələcəkdə energetika sahəsində inkişafın əldə edilməsinə, və maddi resursları qorumasına, yenilənmə imkanı olan enerji ilə ölkədə tullantıların azalmasına və ətraf mühitin çirklənməməsinə imkan yaradar. Ölkəmizdə də elektroenergetika sahəsindən əldə oluna biləcək müsbət irəliləyişlər nəzərə alınaraq,

2004-cü ildə enerji mənbələrinin istifadəsi üzrə proqram qəbul edilmişdir. Proqramın qəbul edilməsində əsas məqsəd enerji təhlükəsizliyinin ölkə səviyyəsində təmin olunması, enerji sahələrinin istifadəsi qeydlər əlavə olunmuşdur (<http://www.eqanun.az/framework/5796>, 21.10.2004). Əlavə olaraq Azərbaycan Re-spublikasında bərpa oluna bilən enerji sahələrinin inkişafının təminatı məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti 2013-cü ildə ilə Alternativ və Bərpa Olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət Agentliyi üçün sərəncam vermişdir (<https://www.bizimyol.info/news/61753.html>, 2015).

Hal-hazırda bir çox inkişaf etmiş ölkələr alternativ enerji mənbələrini gündəlik həyata tətbiq etmə planlarını həyata keçirməkdədirlər. Belə ki, bərpa oluna bilən enerji resursları ilə minik avtomobillərin, avtobusların idarəsi, evlərin, müəssisələrin alternativ enerji mənbələri ilə təminatı, elektronik alətlərin alternativ enerji mənbələrinin təminatı ilə istifadəsi kimi yeniliklər tətbiq olunmaqdadır. Artıq, dövrümüzdə bir enerji mənbəsindən asılılıq fikri tamamilə silinmək üzrədir. Ətrafımızdakı hər bir alət, vasitəçi avadanlıq elektronlaşmağa və öz enerji mənbəyi özü istehsal etməyə başlamışdır. Məhz bunun davamçısı olaraq da, ağıllı şəhərlər, “smart cities” formalaşmağa başlamışdır. Buna görə də, alternativ enerji mənbələrinin istifadəsinin genişləndirilməsi və onu innovativ texnologiyalar ilə əlaqələndirmək vacib nüanslardan biridir. Əlavə olaraq, nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan alternativ enerji mənbələri ilə zəngin ölkədir, gələcəkdə tətbiq oluna biləcək potensial sahələri araşdırıb, bərpa oluna bilən enerji mənbələrindən doğru şəkildə istifadənin təminatlılığın yaradılmasına dəstək olmaq lazımdır.

- Aqrar

Ölkəmizin yerləşdiyi iqlim tipi və qurşağına əsasən qeyd etmək olar ki, Azərbaycan aqrar sahədə innovativ investisiyaların asanlıqla tətbiq oluna biləcəyi ölkələrdəndir. Modern texnologiyaların hər bir sahəyə təsirini hiss etdiyimiz bu dövrdə aqrar sahədə də yeni innovasiyaların tətbiq olunduğu məlumdur. Belə ki, mobil kənd təsərrüfatları, mikro-təsərrüfatlar, onlayn aqrar biznes, genlərin manipulyasiyası və təkmilləşdirilməsi, elektronlaşdırılmış parniklər və s. yeniliklər

ölkəmizdə tətbiq oluna bilər. Azərbaycan həm ənənəvi, həm də yeni innovasiyaların tətbiq oluna biləcəyi aqrar sahə potensialına malik ölkədir. Bu sahənin inkişafının təminatı üçün ilk öncə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin davamlı şəkildə yerli təsərrüfatçılarla əlaqədə olmalı, reklam və tanıtma fəaliyyətləri təmin etməli, fermerləri yeniliklərlə bağlı məlumatlandırmalıdır. Əlavə olaraq, aqrar sahədə yeni avadanlıqların təmin olunmasına dəstək olunmalı, innovativ aqrar fəaliyyəti ilə məşğul olan təsərrüfatçılar fərqləndirilməli maddi əsaslı dəstək görülməlidir. Hal-hazırda, ölkəmizdə fermerlərimiz öz məhsullarının təminatını birbaşa alıcı-satıcı və ya vasitəçi münasibətində həyata keçirirlər. Lakin dünyada öz kənd təsərrüfatı məhsulları ilə ad qazanmış Avstraliya, Yeni Zelandiya, Hollandiya kimi ölkələrin təsərrüfatçıları artıq onlayn şəkildə öz məhsullarını nəinki, yerli bazara, həm də dünya bazarına çıxarıb satış həyata keçirə bilirlər. Lakin bizim ölkədə aqrar təsərrüfatla məşğul olan sahibkarlar bu sahədən çox uzaqdadırlar. Məhz buna görə, kənd təsərrüfatında yeniliklərlə bağlı maarifləndirməyə, məlumatlandırmağa və yeniliklərin tətbiqində maddi dəstəyin formalaşdırılmasına ehtiyac vardır.

- Maşınqayırma

Mövcud resurslara əsasən qeyd etmək olar ki, Azərbaycan maşınqayırma sahəsində innovasiyaların tətbiqində potensial ölkələrdən biridir. Ümumiyyətlə, Azərbaycan istehsal və emal sahəsinin tətbiqində, maddi resurslarla zəngin bir ölkədir. Lakin bunu da nəzərə almaq lazımdır ki, bir çox dünya ölkələrində hal-hazırda, maşınqayırma sənayesi robotlaşma və avtomatlaşdırmaya çevrilmişdir. Bir çox ölkələr və beynəlxalq şirkətlər robotlaşma sənayesini tətbiq etməyə başlamışlar. Buna görə, ölkəmiz xammal məhsulu ilə zəngin olsa belə, yeniliklərin tətbiqinə də hazırlıqlar görməlidir. Maşınqayırma sənayesinin formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi kimi bir fəaliyyətin həyata keçirilməsi çox böyük bir layihədir. Belə ki, texnologiyadan kənar bu sahənin inkişafının təminatı qeyri-mümkündür. Məhz buna görə də, ölkəmizdə maşınqayırma sənayesində innovasiyaların tətbiqi bütün böyük layihələrə ehtiyac duyulur. Düşünürəm ki, əsrin müqaviləsi kimi böyük

korporativ şirkətlərin və dünya ölkələrinin birləşdiyi və investisiyaların tətbiq olunduğu bir layihənin maşınqayırma sahəsində də tətbiqinə böyük ehtiyac vardır. Bunun üçün əvvəlcə şirkətlər tərəfindən ölkəmizin tanınması və onları investisiyaya meyilləndirəcək müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir. Çünki avtomatlaşdırılmış, müasir texnologiyaların tətbiq olunluğu, robotlaşdırılmış maşınqayırma sənayesinin ölkəmizdə formalaşdırılması dövlətin və xarici investorların maddi dəstəyi və xüsusi güzəştləri olmadan yerli sahibkarlar tərəfindən təminatı çox çətinidir.

- Tikinti

Maşınqayırma sənayesində olduğu kimi tikintidə də ölkəmiz resurslarla zəngindir. Lakin hal-hazırda tikintidə tətbiq olunan müasir yeniliklər, nanotexnologiyalar mövcud tikililərin və tikinti vasitələrinin dayanıqlığını artırmaqda, ondan daha səmərəli istifadə edilməsini etməkdədir. Göründüyü kimi, ölkəmiz innovasiyaya yönəlik potensial investisiya sahələrinə malikdir. Üstəlik, Azərbaycan tikinti məhsullarının ixracı yönündə də potensiala malik bir ölkədir. Lakin bir nüasn qeyd etmək lazımdır ki, qeyd olunmuş sahələr texnologiya və innovasiya cəhətdən tam təminata malik deyildir. Misal üçün, günümüzdə tikinti sahəsində əsas yenilik dayanıqlı və davamlı tikinti məhsullarının istehsalıdır. Təbii fəlakətlərə, zəlzələlərə qarşı tikilmiş bina və tikililərin tab gətirməsi üçün şirkətlər bir çox texnoloji yeni məhsullar istehsal etməkdədir. Buna görə də, Azərbaycanda tikinti materiallarını xammal şəklində yox, innovativ məhsullar şəkilində istehsalı daha məqsədə uyğun olardı. Digər sahələrdə qeyd etdiyim kimi, ölkəmizdə potensial mövcud olsa da, onun tətbiqində xüsusi diqqət ayrımalarının tətbiq olunmasına ehtiyac vardır. Bu da, o deməkdir ki, bu sahələrin innovativ yöndən inkişafını təmin etmək üçün müvafiq tədbirlər planına ehtiyac vardır.

Azərbaycanda innovasiyaya yönəlik investisiya sahələrinin potensialının artırılması yollarının təkmilləşdirilməsi üçün dissertasiya işində bir neçə nüans qeyd olundu. İnnovasiya yönümlü investisiya sahələrində əsas problemin maliyyə

dəstəyinin, tanıtma problemlərinin mövcudluğudur. Məhz qeyd olunan sahələrin potensialının artırılması yollarını ümumi şəkildə qeyd etsək gömrük rejimi və vergitutma yönündə şəffaflığın təmin olunması, gömrük və vergi siyasətində yeniliklərə ehtiyac yarandığını görürük. Hal-hazırda Azərbaycan Respublikasında investisiya fəaliyyətinin təşviqi və sahibkarlığa dəstək məqsədi ilə bir neçə tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Bir pəncərə sistemi Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2007-ci il 25 oktyabr tarixli qərarı ilə kommərsiya qurumlarının qeydiyyatı prosedurları azaldılmış, müvafiq işlərin yerinə yetirilməsinə nəzarət sistemi tətbiq olunmuş, sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin biznesə başlama prosesləri azaldılmışdır. Azad iqtisadi zonalar, texnoloji parklar, sənaye parklar, yüksək texnologiyalar parkları, sənaye məhəllələri ölkəmizdə sənayeləşmə siyasətinin tətbiqi ilə əlaqədar yaradılmışdır. Parklarda sənaye, kimya, əczaçılıq, emal, gəmiqayıma sahələrinin istehsalı tətbiq olunur. Əlavə olaraq sənaye parklarında vergi və gömrük sistemində sahibkarlara təşviq məqsədli güzəştlər mövcuddur. Qeyd olunduğu üzrə Azərbaycanda investisiya fəaliyyətinin artırılması yönündə kifayət qədər qərarlar vardır. Lakin 2-ci fəsildə qeyd olunduğu kimi investisiya fəaliyyətlərinin artımı arzuolunan dərəcədə deyildir və həmçinin əsas investisiyalar neft və tikinti sahəsinə ayrılmışdır. Bu hal isə xüsusi ilə digər sahələrdə innovativ investisiya fəaliyyətinin ölkəmizdə kölgədə qalmasına səbəb olur. Üstəlik, vergiləndirmə və gömrük prosedurlarında qanuni olaraq qərarlar qeydə alınsa da, onların tətbiqinin ölkəmizdə yaratdığı çətinliklər nəzərə çarpır. Buna görə də, investisiya sahələrinin potensialının artırılması yollarında vergi və gömrük rejiminin tətbiqində ciddi nəzarət sistemi yaradılmalıdır. Ciddi şəkildə nəzarət sisteminin mövcud olmaması, şəffaflığın tam şəkildə təmin olunmaması, korrupsiya hallarının mövcudluğu vacib investisiya siyasətinin tətbiqini gecikdirən hallardandır. Ölkəmiz son illərdə tətbiq olunan ciddi siyasətlərə baxmayaraq korrupsiya ilə bağlı problemləri həll edə bilməməkdədir. Bu halda isə, ölkədəki vəziyyət beynəlxalq hesabatlarla da yansımaqdadır. 2017-ci ildə ölkəmiz korrupsiya indeksində 31 bal toplamış və 112-ci yerə layiq görülmüşdür.

2017-ci ildə əldə olunan nəticə isə 2012-ci ildən sadəcə 4 addım irəliləyə bilmişdir (<https://bakuresearchinstitute.org/az/foreigndirectinvestmentinaazerbaijanseconomycurrentstatusdevelopmenttrendsandchallenges/h23.10.2018>). Şəffaflığın təminatında, təşkilati orqanların nəzarətində, iqtisadi cəhətdən azadlıqların təmin edilməsində, ədalətliyin təmin edilməsində, gömrük və vergi siyasətinin tətbiqində elektron, onlayn sistemlərin yaradılmasında, onların tətbiqinin artırılmasında diqqətin ayrılmasına ehtiyac yarandığının bir nümunəsidir. Belə ki, potensial investorlarla daimi əlaqədə olub, sorğular həyata keçirilməli, onların istəkləri və tələbləri yönündə müvafiq addımlar atılmalıdır. Digər yöndən innovativ investisiya deyildikə, əsasən xarici investorlar ağıla gəlsə də, yerli sahibkarların investisiya fəaliyyətinin artırması yönündə müvafiq tədbirlər həyata keçirilməli, yerli sahibkarların qarşısına innovasiya və investisiya fəaliyyətinə görə meyarlar qoyulmalı, bu sahələr üzrə aktivlik səviyyəsinə görə qiymətləndirmə həyata keçirilməlidir. İnnovativ investisiyaya təşviqləndirməni təlimatlandırma, tanıtma və təbliğ etmə yönündə. Qeyd olunan nüans isə 2 səviyyədə həll olunmalıdır:

- 1-ci səviyyə: Xarici- Ölkəmiz son 9 ildə beynəlxalq yarışlara, tədbirlərə ev sahibliyi etmişdir. Lakin yenə də Azərbaycanı bir ölkə kimi tanınmasına ehtiyac yaranmaqdadır. Xüsusilə iqtisadi yöndən ancaq neft ölkəsi kimi tanınan Azərbaycanın əlavə tanınma proqramlarına ehtiyacı vardır. Xarici universitetlərdə, beynəlxalq biznes sərgilərində, biznes forumlarında ölkəmizin potensial innovativ sahələrin tanıtılması və reklamı vacib bir haldır. Xarici investorların ölkəmizə cəlb olunmasında xüsusi qruplar yaradılmalı və ölkəmizin xaricdə tanıtılmasında həmin qrupların iştirakı əhəmiyyət daşımalıdır.
- 2-ci səviyyə: Daxili- Bunun üçün yerli investorlarımız, innovatorlarımıza diqqət ayrılmalı, onlara xüsusi stimulyerici qərarlar həyata keçirilməli, müvafiq innovativ məhsullarımızın dünya bazarında tanıtılması məqsədi ilə xüsusi yardımlar edilməlidir. Əlavə olaraq ölkəmizdə innovasiya-investisiya

fəaliyyətində maraqlı yerli sahibkarla daim əlaqədə olmalı, sahibkarlara investisiya fəaliyyətinin gəlirləri haqqında məlumat verilməli, geniş təlimatlandırma planları həyata keçirilməlidir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Tədqiqat işində innovativ investisiya fəaliyyətinin nəzəri metodoloji əsasları, investisiya fəaliyyəti ilə bağlı əsas nəzəriyyələr qeyd olunmuş, investisiya və innovasiya siyasətinin önəmindən, onun iqtisadiyyata etdiyi təsirlərdən bəhs olunmuşdur. Əlavə olaraq, Azərbaycanda innovasiya siyasəti və investisiya fəaliyyəti araşdırılıb təhlil olunmuşdur. Potensial innovativ- investisiya sahələri qeyd olunmuş, onların inkişafı yönündə müvafiq tədbirlər tədqiqat işində qeyd olunmuşdur. Şübhəsiz ki, son 10 ildə innovasiya bacarığı və yeniliklərin iqtisadiyyatda uğurla tətbiqi ölkələri qlobal rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsində həlledici rola sahibdir. Hal-hazırda innovasiya yönümlü investisiya siyasəti müasir iqtisadçı və siyasətçilər arasında iqtisadi tərəqqinin və rifahın, həmçinin potensialın həyata keçirilməsində əsas faktor olaraq görülür. Bir çox ölkələr yenilikləri təşviq etmək və iqtisadi təsirini artırmaq üçün milli strateji yol xəritələrini qəbul etmişdir. Hətta ölkələr son illərdə fəal sənaye siyasətindən əlavə, məhsuldarlığı artırmaq üçün innovasiya siyasətinə yönəlmişdir. Misal üçün, ABŞ 2005-ci ildən "İnnovativ Amerika" adlı strategiyasını həyata keçirməkdədir. Elmi kəşfdə və ümumi məqsədlərdəki sürətli inkişaflardan əlavə İKT və biyotexnoloji kimi texnologiyalar, yeniliklərin sürətləndirici tempidir, qloballaşma ilə idarə olunur. Bu gün innovasiya dünyada rəqabət qabiliyyətinin həlli üçün vacibdir siyasətdir. Bundan əlavə, innovativ ideyalar qlobal səviyyədə bir çox problemlərin həllinə də dəstək verici qüvvədir. Misal üçün: iqlim dəyişiklikləri, aclıq problemi, sağlamlıq problemləri, inkişafın təminatında yaranan bir çox çətinliklərin həlli yolunu da innovasiya ilə əlaqələndirmək olar. Hal-hazırda bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələrdə innovasiyanın qeyd olunan problemlərin həllində dəstəyinin təmin edilməsində problemlərlə üzləşməkdədirlər. Misal olaraq, İKT -nin tətbiqində, onun istifadəsinin və problemlərin həlli yolunda, elmin, təhsilin, biliyin inkişaf perspektivlərində yer verilməsi kimi məsələlərin təmin edilməsində bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələr geridə qalmaqdadır. Hökumətlər siyasətdə olan tənzimləyici və

institusional çərçivədə daim islahat edərək innovasiyanı dəstəkləyə bilər. Əsasən sosial siyasətdə islahatlara ehtiyac duyulur. Bunun əsas səbəbi isə, sosial siyasətdə innovasiyanın irəliləyişi ümumilikdə iqtisadi mühitə təsir edəcək faktordur. Xüsusilə, investisiya, maliyyə, əmək bazarı, təhsil kimi sahələrdə sosial siyasətin təsirlərini asanlıqla görmək olar.

İnnovativ investisiya fəaliyyəti bir ölkə iqtisadiyyatının inkişafının təminatında vacib rol oynayır. Belə ki, innovativ investisiyalar ölkədə potensial gücün kəşf olunmasına, yeni texnologiyaların tətbiqinə, istehsal fəaliyyətinin artırılmasına, ümumi məhsuldarlığın təmin olunmasına şərait yaradır. Günümüzdə innovasiya fəaliyyətinin ölkə və dünya iqtisadiyyatının inkişafındasimvola çevrilməsi, onun nəinki, iqtisadi, sosial, elmi-tərəqqi fəaliyyətdərolunun olması danılmazdır. Belə ki, bu termindən istifadəyə olan tələbin artmasınınözü-özlüyündə real səbəbləri vardır. İnnovasiya fəaliyyətinin müasir dövrdə rolunun hər bir sahədə izlərini görmək iqtisadi inkişafın ayrılmaz bir parçası olmuşdur. İnnovasiya və onunla birlikdə təmin olunan məhsuldarlıq artımı istehlakçılara və müəssisələrə böyük fayda gətirir. Məhsuldarlıq artdıqca, işçilərin əmək haqqı artır və gəlirlərin artmasına səbəb olur. Daha çox gəlir daha çox mal və xidmət alma qabiliyyətini artırır. Eyni zamanda, bu hal müəssisələr üçün daha sərfəli olur ki, onların daha çox işçini sərmayə etməyə və işə götürməyə imkanı əldə etmiş olur. Qeyd olunan misal innovasiyanın kiçik halda böyük miqyasını əhatə edir və adətən innovasiya proseduru kiçik bir miqyasdan başlayır. Lakin innovasiyanın bütün iqtisadiyyata yayılması və tətbiqi üçün daha çox siyasətin həyata keçirilməsi vacib görülür. Tədqiqat işində əldə olunan nəticəyə əsasən innovativ investisiyanın bir ölkədə tətbiq etmək üçün bir neçə əsas faktorları nəzərə almaq lazımdır:

- Təhsilin səviyyəsi
- Elm, tədqiqat və araşdırmaların səviyyəsi
- Texnologiya və İKT-nin səviyyəsi
- İnformasiya cəmiyyətinin formalaşması

- İntellektual vəsaitlərdən istifadə səviyyəsi
- Əqli mülkiyyətdən istifadə səviyyəsi

Qeyd olunan faktorların sayı artırıla bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, innovativ investisiyanın tətbiqində gərəkli olan faktorlar hər biri zəncirvari şəkildə əlaqədirlər. Xüsusi ilə elm, innovasiya və texnologiyanın vəhdəti ayrılmaz şəkildə bağlıdırlar. Hər birinin inkişaf səviyyəsi digərindən nəzərə çarpacaq dərəcədə asılıdır. Ümumilikdə qeyd olunan faktorları təhlil etdikdə, hər birinin elm və texnologiyanın vəhdətindən yarandığını qeyd etmək olar. Məhz bu halda, ölkələrin innovasiya yönümlü investisiya fəaliyyətinin tətbiqində elm və texnologiyaya əsaslanan qərarların qəbulu vacibdir. Azərbaycan bir ölkə kimi investisiya və innovasiya fəaliyyətinə görə müvafiq beynəlxalq hesabatlarda yer tutmuşdur. Azərbaycan bir ölkə kimi investisiya fəaliyyətinin təşviqində maraqlıdır və onun genişləndirilməsi yönündə müvafiq hüquqi baza yaradılmış, normativ-hüquqi aktlar qəbul olunmuşdur. Lakin qeyd olunan faktlarda innovasiya siyasətinin tətbiqinə diqqətin az olması nəzərə çarpacaq dərəcədədir. Belə ki, innovasiya fəaliyyətinə dair vahid bir bazanın mövcud olmaması, onun bir neçə proqram və strategiyalarda dağınıq formada tətbiqi, ölkəmizdə innovativ investisiya fəaliyyətinin də qiymətləndirilməsində tərəddüdlər yaradır. Heəabatlılıqda, şəffafılıqda, qanunvericiliyin tətbiqində boşluqların olması, yerli investorların ölkə payında çox azlıq təşkil etməsi, yerli sahibkarların innovasiya fəaliyyətinin tətbiqinə maraqlı olmaması və maliyyə vəsaitlərinin yetməməsi ölkəmizin innovasiya investisiya siyasətinin tətbiqində dünya ölkələrindən geri qalmasına səbəb olur. Azərbaycan bir ölkə kimi innovativ investisiyaların tətbiqində potensiala sahib bir ölkədir. Həm iqtisadi, həm də coğrafi cəhətdən bir çox sahələrdə innovasiyaların tətbiqində şərait vardır. Lakin mövcud şəraitdə həm qeyd olunan sahələrin diqqətin və nəzarətin çox olmaması, həm yerli və xarici sahibkarlar, investorlar tərəfindən müvafiq haqqların, güzəştlərin bilinməməsi və ya məhdudiyətlərin tətbiqi ölkəmizdə innovativ investisiyaların həyata keçirilməsində çətinliklər yaradır. Əlavə olaraq elm, təhsil, İKT sahəsinə dövlətin ayırdığı büdcə və

maliyyə vəsaiti azdır. Bundan əlavə, qeyd olunan sahələrə yeganə maliyyə mənbəyi də dövlət strukturları təşkil etməkdədir. Halbuki, xarici ölkələrdə dövlətdən əlavə, xarici və yerli investorlar, büdcədən kənar fondlar, maliyyə təşkilatları, yerli və xarici sahibkarlar innovasiya yönümlü sahələrin maliyyələşdirilməsində maraqlıdırlar. Ümumilikdə qeyd olunan problemlərin yaranmasına həm beynəlxalq, həm də ölkə səviyyəsində şərait yaradacaq səbəblər mövcuddur. Həmin səbəblər aşağıdakı kimi təsnif olunmuşdur:

- Beynəlxalq səviyyədə neftin qiymətində baş verən dəyişikliklər
- Neft sahəsində əldə olunan gəlirlərin müvafiq olaraq innovasiya yönümlü investisiya sahəsinə ayrılmaması və diqqətdən kənar olması
- Qanun və hüquqi bazada boşluqların olması
- Dövlətin əsas maliyyə mənbəyi kimi görülməsi
- Yerli sahibklarda mərkəzdən asılılığın, iqtisadi azadlığın təmin olunmasında boşluqların mövcudluğu
- Yerli sahibkarların innovasiya və investisiyaların tətbiqində öz maliyyə resurslarının az olması və innovasiya investisiya sahələrinin inkişafı üçün tək maliyyə mənbəyinin dövlət təşkilatları, orqanları kimi görülməsi
- İnnovasiya sahəsi haqqında sahibkarların məlumatlılığın az olması və onun inkişaf əsaslarının dəyərləndirilməsi
- Ölkəmizin siyasi və iqtisadi cəhətdən problemlərinin mövcudluğu qəbul edilən qərarların innovasiya, texnologiya kimi sahələrdən yayınıb müdafiə, hərbi, təhlükəsizlik kimi sahələrə yönəlməsinə səbəb olmaqdadır.

İnnovasiya siyasətinin investisiya potensialının formalaşması yönündə əsas təkliflər aşağıda qeyd olunanlardır:

- İnnovasiya siyasəti yaradılmalı, innovasiya fəaliyyəti üçün müvafiq qanunvericilik, normativ-hüquqi aktlar qəbul olunmalıdır.

- İnnovasiya siyasətinə əsasən müvafiq strategiya, plan və layihələr həyata keçirilməli, onun investisiya fəaliyyətinə təsiri nəzərə alınmalıdır.
- Həm yerli, həm də xarici bazarda innovativ investisiya fəaliyyətinin təşviqi yönündə müvafiq tanıtma işləri həyata keçirilməlidir.
- Beynəlxalq əməkdaşlıq qrupları yaradılmalıdır. Yerli sahibkarların və xarici investorların asanlıqla əməkdaşlıq qura biləcəyi, xarici investorların investisiyaları ilə yerli sahibkarların innovativ məhsulların istehsalı ilə yerli və xarici bazarda iştirak təmin olunmalıdır.
- Təhsil, elm, İKT sahəsinə diqqət ayrılmalıdır. Ölkəmizdə innovasiyanın inkişafının tətbiqi yalnız müasir avadanlıqlarla deyil, həm də alimlərin, innovatorların elm sahəsində rolunun və fəaliyyətinin artırılması yönündə təşviqedicə siyasət həyata keçirilməlidir.
- İnnovasiya siyasətinin ölkədə tətbiqində müvafiq tədbirlər planı hazırlanmalıdır. Tədbirlər Planının əsas dəsti xətti isə elm, texnologiya və innovasiyaya əsaslanmalıdır.

İnnovasiya yönümlü investisiya siyasətinin tətbiqində Tədbirlər Planının qısa məzmunu:

1. İnnovasiya yönümlü investisiya fəaliyyətinin tətbiqi yönündə qanunvericiliyin və normativ hüquqi aktların təsdiqi. Həmin qanunvericilikdə əsaslı olaraq qeyd olunanlar nəzərə alınmalıdır:
 - şəffaflığın təmin edilməsi
 - hesabatlılığın artırılması
 - korrupsiyanın aradan qaldırılması
 - mülkiyyət hüququnun qorunması
 - iqtisadi azadlıqların təminatı
2. İnnovasiya yönümlü investisiya fəaliyyətində keyfiyyət göstəricilərinin formalaşdırılması

3. İnnovasiya yönümlü investisiya siyasətində maliyyələşmə və xərclər üzrə indikatorların müəyyənləşdirilməsi
4. İnnovasiya yönümlü investisiya sahələrinin təsnifləşdirilməsi və hər bir sahə üzrə inkişaf planının hazırlanması
5. İnnovativ sahələr üzrə inkişaf planında inkişaf göstəricilərinin, xərclərin və keyfiyyətin mütənasibliyi üzrə indikatorların müəyyən edilməsi
6. Maliyyə mənbələrinin dəqiqləşdirilməsi, xarici investorların investisiya fəaliyyətinə cəlb edilməsi
7. Strategiya və planlamanın təqvimləşdirilməsi və illər üzrə keyfiyyət göstəricilərinin hesabatının ictimai şəkildə təqdimatı

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası, 29.12.2012
2. "Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə" Dövlət Proqramı: Bakı şəhəri, 21.10.2004
3. "Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə 2016–2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı" nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 02.04.2014
4. "Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı", 26.12.2014
5. "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası", 24.10.2013
6. "Elm haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14.04.2016
7. "Xarici investisiyaların qorunması haqqında "Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 15.01.1992
8. "İnvestisiya fəaliyyəti haqqında "Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 13.01.1995
9. "Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Prezidentinin Fərmanı, 06.12.2016
10. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu , 19.06.2009
11. Aslanlı K. (2017), Azərbaycanda innovasiya siyasətinin effektivliyinin artırılması yolları, Bakı, Sahibkarlığa və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondu, 51 s.
12. Əzizova G.A. (2012), Dövlətin investisiya və innovasiya siyasəti, Bakı, "İqtisad Universiteti" Nəşriyyatı, 212 s.
13. Hüseynova A.D. (2013), Azərbaycanda innovasiya potensialının təhlili, Bakı, Elm və Təhsil, 385 s.
14. Hüseynova A.D. (2015), Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin inkişaf yolu, Bakı, Azərbaycan Vergi Jurnalı, səh. 129-144.
15. İsayev S.Z. (2011), İnvestisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi, Bakı, "İqtisad Universiteti" Nəşriyyatı, 188 s.
16. İsmayılov A, Aliyev X. (2013), İnnovasiya əsaslı iqtisadi inkişaf və dövlət təşviqlərinin əhəmiyyəti, Qafqaz Universiteti, Journal of Qafqaz University- Economics and Admisintration, səh 231-240.
17. Məmmədov Ə, Seyfullayev İ. (2013), Vergi və investisiya, Bakı. 376 s.

Xarici dildə

1. B. Graham, J. Zweig, W. E. Buffett, (2003), The İntelligent İnvestor, HarperCollins Publishers,641 p.
2. Cornell University, INSEAD, and WIPO (2018):The Global İnnovation Index. (2018): Energizing the World with İnnovation, Geneva, Switzerland, by the World Intellectual Property Organization (WIPO), and in New Delhi, India, by the Confederation of Indian Industry (CII), 430 p
3. Xavier Cirera, William F.Maloney. (2018), The İnnovation Paradox, Tokyo, World Bank Group, 37 p.
4. OECD (2016), Education at a Glance 2016: OECD Indicators, Paris, OECD Publishing, 510 p.
5. PwC Azerbaijan. (2017),Doing business and investment in Azerbaijan , Baku, PwC office, 23 p.
6. Urbancová Hana. (2013), Competitive Advantage Achievement through İnnovation and Knowledge, Kamýcká 129, 165 21 Prague 6 – Suchdol, Czech Republic, Czech University of Life Sciences Prague, Faculty of Economics and Management, 95 p.
7. World Economic Forum. (2017), The Global Competitiveness Report 2017–2018, Geneva, 393 p

İnternet resusurları

1. <https://az.m.wikipedia.org/wiki/İnnovasiya>, 2017
2. <https://bakuresearchinstitute.org/az/foreign-direct-investment-in-azerbajians-economy-current-status-development-trends-and-challenges/>, 23.10.2018
3. <https://bakuresearchinstitute.org/az/the-economy-of-azerbaijan-in-2017-comprehensive-analysis/>, 14.08.2018
4. <https://bebusinessed.com/history/history-of-investing/>, 2019
5. [https://economy.gov.az/uploads/fm/files/diger/2018%20qeyri-neft%20\(1\).pdf](https://economy.gov.az/uploads/fm/files/diger/2018%20qeyri-neft%20(1).pdf), 2017
6. <https://kayzen.az/blog/menecment/350/innovasiya-anlayışı.html>, 04.04.2010
7. <https://www.bizim Yol.info/news/61753.html>, 29.09.2015
8. <https://www.economy.gov.az/article/esas-iqtisadi-gostericiler-2018/29109>, 2017
9. <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report#>, 2018
10. <https://www.stat.gov.az/source/industry/>, 02.04.2019
11. www.pwc.com/az-2017 edition, 2017

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1

Cədvəl 4: Fəaliyyət növləri və maliyyə mənbələri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər, min manat

	2013	2014	2015	2016	2017
Bütün sənaye	13877.2	21534.1	35179.1	27929.0	16135.7
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	12376.9	21133.5	34779.2	14286.5	16076.0
dövlət büdcəsi	551.2	-	-	-	-
xarici investisiyalar	-	-	-	11808.2	36.0
Sair	949.1	400.6	399.9	1834.3	23.7
Mədənçıxarma sənayesi	8196.6	4133.5	2671.5	179.6	31.7
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	8196.6	4133.5	2671.5	179.6	31.7
Emal sənayesi	4066.6	17383.6	32492.5	27744.4	16104.0
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	2566.3	16983.0	32092.6	14101.9	16044.3
dövlət büdcəsi	551.2	-	-	-	-
xarici investisiyalar	-	-	-	11808.2	36.0
Sair	949.1	400.6	399.9	1834.3	23.7
qida məhsullarının istehsalı	997,4	1156.7	-	-	81.5
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	997,4	1156.7	-	-	81.5
içki istehsalı	136.0	2089.0	12792	1911.0	151.0
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	136.0	2089.0	12792	1911.0	151.0
toxuculuq sənayesi	600.0	1210.0	-	1808.3	-
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	-	809.4	-	-	-
geyim istehsalı	600.0	400.6	-	1808.3	-
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	-	-	-	-	-
poliqrafiya fəaliyyəti	-	-	-	-	350.7
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	-	-	-	-	350.7
kimya sənayesi	532.8	178.8	199.5	180.7	664.7
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	532.8	178.8	199.5	180.7	664.7
tikinti materiallarının istehsalı	9	-	-	11928.2	-
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	9	-	-	120.0	-
xarici investisiyalar	-	-	-	11808.2	-

**Əlavə 1-in
ardı**

maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı	-	-	-	-	1415.0
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	-	-	-	-	1415.0
maşın və avadanlıqların istehsalı	113.5	12667.0	15871.2	8227.7	12525.1
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	112.5	12667.0	15871.2	8201.7	12501.4
Sair	1.0	-	-	26.0	23.7
mebellərin istehsalı	348.1	-	399.9	922.3	676.3
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	-	-	-	922.3	676.3
Sair	348,1	-	399.9	-	-

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi,
<https://www.stat.gov.az/source/industry/> (02.04.2019)

Cədvəl 7: Elmin, təhsilin, İKT-nin əsas göstəriciləri

	2013	2014	2015	2016	2017
Tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən təşkilatların sayı	140	145	141	135	137
Tədqiqat və işləmələrlə məşğul olan heyətin sayı, nəfər	22 358	23329	23093	22527	20580
Akademiklərin sayı - cəmi	49	73	65	74	73
Tədqiqatvəişləmələriyerinəyetirəntəşkilatlarınsayı (ədəd)	140.0	145.0	141.0	135.0	137.0
Tədqiqat və işləmələrlə məşğul olan heyətin sayı (ali məktəblərin elmi pedaqoji işçilərinin sayı daxil olmaqla) (nəfər)	22,358.0	23,329.0	23,093.0	22,527.0	20,580.0
Tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən və elmlər dərəcəsi olan elmlər doktorlarının sayı (aliməktəblərin elmi pedaqoji işçilərinin sayı daxil olmaqla) (nəfər)	1,392.0	1,554.0	1,534.0	1,476.0	1,414.0
Tədqiqatvəişləmələriyerinəyetirənvəelmlər dərəcəsi olan fəlsəfə doktorlarının sayı (aliməktəblərin elmi pedaqoji işçilərinin sayı daxil olmaqla) (nəfər)	5,444.0	6,568.0	6,532.0	6,296.0	6,243.0
Orta ixtisas təhsil müəssisələrinin sayı - cəmi	58	61	61	55	55
Ali təhsil müəssisələrinin sayı - cəmi	52	53	54	51	51
Ali təhsil müəssisələrində tələbələrin sayı - cəmi, nəfər	151274	158 212	161234	163779	167 677
bakalavr - cəmi, nəfər	30368	28 917	28985	31138	32 480
magistr - cəmi, nəfər	3390	3 909	4720	5813	5 026
Fəlsəfə doktorlarının hazırlanması proqramını həyata keçirən müəssisələrin sayı	105	108	111	110	117
Fəlsəfə doktorlarının hazırlanması proqramı üzrə təhsil alanların sayı, nəfər	2070	2 400	2282	2182	2 168
Fəlsəfə doktorlarının hazırlanması proqramını bitirənlər, nəfər	131	377	636	543	529
Elmlər doktorlarının hazırlanması proqramını həyata keçirən müəssisələrin sayı	74	64	78	77	88
Elmlər doktorlarının hazırlanması proqramı üzrə təhsil alanların sayı, nəfər	426	535	593	541	555
Elmlər doktorlarının hazırlanması proqramına qəbul, nəfər	134	129	94	101	129
Elmlər doktorlarının hazırlanması proqramını bitirənlər, nəfər	7	50	66	79	69
İKT-nin inkişaf indeksi	5,65	5,79	6,23	6,25	6,2

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi,
<https://www.stat.gov.az/> (12.04.2019)

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1. Qlobal İnnovasiya indeksinin nəticələri	30
Cədvəl 2. İnnovasiyaların tiplərinə görə sənayedə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər, (min manat).	34
Cədvəl 3. Yenilik səviyyəsinə və iqtisadi fəaliyyət növlərinə görə innovasiya məhsulunun həcmi, (min manat).....	36
Cədvəl 5. Dövlət büdcəsinin gəlir və xərcləri (milyon manat)	42
Cədvəl 6. İqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitala yönəldilmiş investisiyalar.....	43

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1. Qlobal İnnovasiya indeksinin nəticələri (2016, 2017, 2018).....	32
Qrafik 2. Ümumi daxili məhsulun strukturu (2017).....	33